

MÓRA ISTVÁN

PÁRBAJ

Manap is mutogatják még azt a helyet a horgasi ürüjáráson, ahol az időses juhász, Bóczán Simon agyonütötte Mező Jóskát, akit a kötözködni való bónaórája idehozott azon a szerencsétlen napon a martonosi székekrül. Futóárokkal hányták körül a bojtárok a kisajtó-mekkoraságú tetthelyet: azóta aztán gyöpit, árkát benötte a vérenhízott kutyatejfű. A kóbor ebállat még most is körül-körülszimatolja, pedig idestúl három esztendeje már az esetnek.

Ilyen tájt történt, öreg ősz idején, szombat délutánján. Akkor is illetén engedelmes idők jártak Katalin táján, s másodfűvön, új búzán tejtelt is még a fiatalja birge. Sós ilyenkor már egy kicsit a fedjédék, de zsíros, túrónak való.

A gyerekek éppen fejtek, az öreg Bóczán pedig a nyergit igazgatta egy mustra isztrongszéken. Előtte, bizodalmas, mégis illendő távolban hasalt Gurujj, a gúnyaörző derckas eb, odább a kerítő kölyökkutyák tülekedtek, hancúztak.

Egyszer csak a Gurujj elbőffenti magát. A nyirkos gyepszín távol dübörgést vezet tanult fülébe. Kerék, Paklincs fölneszel a bőffentésre, – abbahagyják a játékot, szétnéznek.

Csakugyan, napáldozat felül erre tart egy szamaras ember, nyilvánvalóan juhászember. Amért is a kutyák csahintanak bár egyetkettőt maguk közt – nem ütnek semmi nagyobb lármát. Mit is ugassonak világos nappal, juhászemberen.

Mező Jóska gyött, a bajusztalan martonosi juhász. Látszott, hogy idetart igényest, az is, hogy csak úgy látóul gyön, suba nélkül, iszák nélkül, minden nélkül. A bot, akit átfektet a szamar hátán, az hozzátartozik az emberhez. Egy kis élhetetlen puli is kocogott mellette, a szárnyék sarkán meg is előzte, az idevaló kutyák azt se

illették egy rossz szóval se. Olyan kis mihaszna volt, megugatni se méltó.

A juhász leszállt, megkötötte szamarát a szűrszárító ágashoz, csak azután köszönt Bóczánnak:

- Adjon Isten!
- Fogadj Isten, adjon Isten.
- Mire végzik kentek?
- Ehun e, vergődünk.

Az öreg juhász csak igazgatta a kessedt jószágot tovább nagy nyugalommal, Mező Jóska pedig izgett, mozgott, tekingélt.

- Kérdezze kent, mi járatban vagyok?
- Majd megmondod. (Hozzatok ki egy subát, te!) Ül le, öcsém.
- Nemigen ülhetném, bátya, sietek is.

S úgy maradt állva. Szép szál, széles csontú, inas húsú fiatal ember volt. Mindössze a kék szem volt kivető benne, meg a vernyeges haja. Fura az juhászembernél nagyon. Annál derekabbak azok a forradások a homlokán, azok a foltozatlan foltok bodor haja közt. Az igen, az juhászembert illet. Azt a félholdvilágot a vakszemén, azt még suttyókorában kapta; tarkójának azt a bakarasztos kopaszágát feleséges életében. Amazt kampóval ütötték, emezt kaszaorommal hasították. A többi meg – a többinek is van története. Mert híres verekedő volt, mióta botbíró, mindég.

A gazda pedig megszerezte az ülés kínálást új szóval:

- No, csak ülj le, no, ha sietsz. Nem rínak utánad otthon... Azontúl mi szél hozott?

Úgy értette, hogy se kisebb, se nagyobb, hogy meddő asszony a Mező felesége. De a fiatal ember másképp magyarázta. Lángot is vetett másképp is vereses képe mindjárt, de csak lenyelte első indulatját. S hogy még jobban lecsigadjon, görbén akart a kérdésre is felelni, a bajával is várni. Vargabetűt vetett:

- Csintó Rózsina jártam bor iránt, aztán...

Az öreg Bóczán beleszólt:

- Az se igaz, öcsém, de csak hagy legyen.

A jövevény kizökkent a kerékvágásból.

- Ki mondja azt, hogy én hazudok?

- Én, öcsém. Én mondom. Mivelhogy Csintó Rózsit még teg-

napelőtt bevitték a zsandárok Magyarkanizsába. Be azt. A kocsmája ajtaját meg beszögezték a pusztázók. Be azt, öcsém, beszögezték.

Mező Jóska a torkát köszörülte. Hogy a hamis útját bevágták, fölülkerekedett benne a valóságos szándék, annak a szaván szólalt meg:

– Nohát, ha igazság köll kennek, hát igenis kendhöz gyöttem igenyest. Kendhöz, Bóczán Simon.

– Én meg hát éppen itthon vagyok. Hallok is mind a két fülemre.

Azonközben varrogatta a nyeret tovább, csak úgy félszemmlel vigyázott az emberére.

– Megloptak, bátya, káros ember vagyok.

– Olyanformán én is jártam mán.

– De én kenden kereskedek.

– Hogy a nyom ide vezet, ugye, azt mondd?

– Azt mondom. Ide vezet.

– Én meg azt mondom, hogy vak ember igazított téged, öcsém, útnak. Nem szorultam én a te rongyos birgédre, hallod-e. Ámbátor, idebe' van a jószág mind, elhajtatom előtted igazság okáért, hanem aztán eltisztulj innen, Jóska, még szépen vagy.

Mező Jóska meg se mozdult. Úgy maradt, a botjára támaszkodva.

– Tanult ember kend, Bóczán Simon, kijárta kend a hét oskolát, mégse akar kend érteni, csak a mondott szóból. Nagyon jól tudja kend az én bajomat, azt is, hogy minémű. A házamban esett kár, bátya, az asszonyommal. Avégett gyöttem én kendhez, számadóra.

Bóczán Simon letette a nyeret, kiverte a pipáját, meg is tömte, rá is gyújtott, azután felcalt csak, akkor is kérdezvést:

– Hát osztán mióta vagyok én tencked számadó cseléded?

Mező Jóska kiköpte a lelkinvalót:

– Amióta tolvajom kend, amióta vén, deres fejű létire megvette az asszonyomat, amióta belegázolt kend az emberségembe...

Az öreg juhász felállt. Akkor tetszett meg, hogy fél fejvel magosabb amannál, pedig egy kicsit hajlottas úgy vállban, mintha sokat kubikolt, avagy sokat raboskodott volna.

Nem pattogott. Egy szem harag sem érzett a szavában. Csak megrágta a szót.

– Ki mondta ezt neked, te, ember?

Mező Jóska hátrább lépett.

– Ki mondta? Ugye, azt kérdi kend, ki mondta? Mindenki mondta. Az egész világ mondta. Azt ugatta minden kutya, le, Becséig: nem adtam rá. Hanem mióta a rózsaházi erdő mondja, azóta minden lelkem is azt mondja, bátya.

A Bóczán Simon arcán átfutott valami sebes árnyék.

– Aztán mit beszélt az az erdő, ha már engem vett az is a nyelvére?

Mező Jóska sivített:

– Azt kérdezte tőlem a rózsaházi erdő: hogy került a fája alá a Bóczán Simon tűzszerece, a Mezőné vállravető kendője... Fellet is rá. Azt felcste, hogy tolvaj, kutya, gazember vagy, Bóczán Simon... De meghalsz...

Avval együtt, mint a villámlás, úgy csapott le az öreg juhász fejére a kampóval. Hirtelen, orozva jött, csonttörő ütés volt az. Hanem vasfejet ért. Bóczán ábrázatát elöntötte a vér, de nem szédült meg. Második ütésre meg nem volt már ideje Mező Jóskának, mert hamarabb a szempillantásnál vágódott a forradásos vakszeméhez az a nehéz, irdatlan szilfaszék, kin az öreg imént foltozott.

Vagy kettőt tántorodott a veres juhász hátra, azután jobbra, akkor fölbukott. Egy jajszó nélkül.

A két bojtárlegény meg a tücski-hajtski mindenes gyerek, kik szótalán nézték a mérközést, odaugrottak:

– Meg ne üsse kend többet. Kevesebb baja lesz kendnek...

Dehogy ütötte. Nem is akarta. Nem is köllött.

A kutyák pedig összeálltak a cserény szélfogó felvégén, onnan vonították az aluvóra hajló pusztába: meghalt valaki...

Bóczán Simon meg teleöntötte állott vízzel a hasas mosdómelen-cét, lemosta véres arcát, hasadt feje bőrére rászorított egy szelet taplót, aztán felöltözött tisztába és nyergelt. Úgy, a nyeregből rendelkezett.

– Hé, András – mondta a mindenes gyerekeknek –, eredj, ülj föl

arra az uratlan számárra, szalajts át a martonosi székekre, tudakold meg az ottvaló juhászoktól, hun lakik Mező Jóskáné. Annak aztán mondd el, hogy meghalt az ura ideát, minálunk. Mást, többet, nem vallasz, tudod-e?

Meg a számadóhoz fordult, az öregbik bojtárjához.

– Misa fiam, én most mán nem gyövök a tájékokra hamarost. Még a törvényt kiállom: rád bízok mindent. Aztán, fiam, te is ember légy mindig.

Indított.

– No, Isten megáldjon.

Meg csak visszafordult fél dülörül.

– Misa, fiam, elfelejtettem valamit. Széntába' lakik az Örzse néném, ne felejtkezz meg róla, vigyetek neki egy kis egyet-mást hébe-korba. Bajos ember volt annak is az ura, szegénynek... No, Csilás!

A bojtárok oszt utóbb, mondom, körülhancsikolták azt a kis-ajtó-mckkoraságú gyöpöt. Árkát, mezcjét benötte a véren hízott kutyatejfü. Hanem a kóbor ebállat még most is körül-körül szimatolja...

Sarudi Márton feles szántó, Vicmándiné tekintetes asszonyomnak a felese. Arravaló, tisztakezű, becsületes ember – józan, igazlátó, munkás. Amellett van neki három fia, markos, bikabíró, embernyi legények, kik itt nevelkedtek a Viczmándi-tanyán mind, mért is úgy teszi-veszi valahány a dolgát, mint aki otthon van, mint aki a magáéban izzad.

Jobb is így, mintha árendába adná tekintetes asszonyom a földjeit holmi gyüttment, mindenféle embernek, ki csak azon volna mindég: hogy hogyan szorítsa ki vetőnek, parlagnak, rétnek, mindennek a zsírját.

No meg az is, hogy akkor nem ő volna, tekintetes asszonyom, a gazda többé, hanem az árendás, aki akár tilalmat állíthatna elejbe, a saját maga örökén; akár bc is cresztené a tulajdon tanyájára, akár sem. – Még így, ha valami felezésre, sétaképpen, vagy ahogy úgy, kimegyen – olyan tisztelettel fogadják a tanyán, úgy megkeresik minden kedvét, úgy kilesik minden szándékját, hogy a lelke örül bele.

Másfelül Sarudi Mártonnak se lehet semmi panasza. Ha ügybenbajban idebenn jár, ha tojást, vaját, koránvaló cseresznyét, mi egymást behoz, ő a főfőembere a tekintetes asszonynak mindjárt, s ha száz vendége legyen is, azokat félreteresi és beinvitálja Mártont a belső szobájába:

– No, győjjék, Márton.

Azon kezdi, hogy belediktál egy pohár fűszerszámos pálinkát. Hiába szabadkozik, hogy így nem él itallal, hogy úgy nem él, a tekintetes asszony ráerölteti:

– No csak, ezt meg köll inni. Nem olyan ám ez, mint a kocsmabéli.

Aztán leülteti.

– Hogy áll a vetés, a búza? Hát a jószág? Kel-t már a liba? Csak egy kis száraz szél megfújná a földet, lehetne már tavaszi alá is szántani, ugye? – Hát a gyerekek? Misa, Nácika, Gábor?

Észre se veszi, mikor a tekintetes asszony megin, megönti a po-harat. És beletudja azt is. Márton avval köszöni meg a szíves jó-ságot:

– Hát tekintetes asszonyom, alássan kérem, mikor gyön ki? Hogy megszolgálhatnánk ezt a nagy, hozzánk való hajlandóságát.

A tekintetes asszony azt feleli:

– Majd a húsvétba', Márton, a húsvétba'. Ez a március, tudja, nem nekem való, hogy én akkor valahová menjek. Hideg is, sze-les is – de meg az út se jó. Ugye nem jó?

– Hiszen a jótul messze jár, alássan kércm, hanem rossznak se merevín rossz. A közepe, ahun a vármegye igazítottatta, az bolond, az nem embernek való. Hanem kétfelül a két árok melléke, az már megverődik. Ahun pedig kátyús, ott megközletti az ember, tudja.

Amíg ott beszélgetnek, belibben ám valaki a másik szobából. Belibeg egy szép asszony, egy szép fiatal asszony. Harminc fele jár, gyereke is van valami három (az ura főkataszter) – de csak a kisasszony az Sarudi Mártonnak. Mindjárt megösméri, meg is előzi a köszönéssel:

– Adjon az Úristen, lelkem, kisasszonyom.

A deli-szép úrasszony kezét ad neki:

– Fogadj isten, Márton bácsi. Hogy van? Hogy vannak? Meg-ösmer?

– Hála istennek, kisasszonyom, megvagyunk. Vergődünk, mint afféle szegények... Hogyne ösmerném.

– Hát Örzse néni?

– Az is, köszönöm kérdésit, az is megvan.

– Hát a gyerekek?

– Hojjaj, emberek azok mán, kisasszonyom, lelkem... Hát ma-guknál az otthonvalók?

– No... mink is megvagyunk, Márton bácsi.

– Hanem az idő odaföl is olyan bolond, ugye? Esik, a Jézus áldja meg, mindennap esik. Pedig egy szem se kék, egy szem se. Olyan

az őszi árpa, mint a kiáztatott sáfrány. A tavaszt meg el se bírjuk vetni.

– Ne bántsa, kisasszonyom, lelkem, sok lesz, megárt.

– Dehogyan árt, csak igya meg. Az én kedvemért igya meg, nézze.

– No, meg is ver az asszony – de már a kisasszonyom kedvéért megiszom mégis. Isten éltesse...

Kint, amikor a kocsijára felült, akkor vette észre, hogy de fene ital volt az az ital. Édes volt, asszonymak való-forma, de ugyan tüzel ám, ugyan dolgozik... Kár is volt meginni avval a harmadik pohárral.

Bizony kár volt. Hatvan forintos, tizenkét bőrös, egyeztetendő subájába került neki az a harmadik pohár pálinka.

Olyanformán mégpedig, hogy az a szokatlan három pohár pálinka összebeszélte és megkívántatta Sarudi Mártonnal a negyediket. Meg is itta azt a negyediket is, de már odakint, a Vágó utca végén, a Szomorú Kalára kocsmájában.

Szopogatta, mártogatta, erőseltette, de megitta, meg is duplázta. Azalatt emelték el a kocsijáról a nevezett, hatvanforintos, tizenkét bőrös subát.

– Nene, csak tán nem?

Elein arra gondolt, hogy bevitte tán a kocsmába. Nem. Ott nincs. Oda nem vitte.

Elfehéredett, kijózanodott a rettentő bizonyosságtul.

Az emberek a külső ivóbul mind odaszaladtak kárlátónak. Ki sopánkodott, ki káromkodott, ki csak nevetett. Szomorú Kalára pedig szabadkozott, hogy ő nem hibás, hogy ő nem tehet róla, hogy ő csak arrul felelős a mi idebent vész el. Mindazonáltal bizgatta a káros embert:

– Menjen kend mindjárt, menjen kend a biztoshoz.

Sarudi Márton a kocsilőcs fejébe kapaszkodván tünődött, tanakodott: mitévő is legyen hát?... Nem volt már se italos, se halvány. Eszénvaló ember volt és piros a szégyentül.

– Te, Márton, te, – mondta magában –, hova leszől, Sarudi Márton, ha ez kitudódik? Mit szól a tekintetes asszony, ha fülibe mén, hogy ellopattad a subádat? Hogy vigyázol te az övére, ha a magadét se tudod megőrzeni? Te, vén részeges, te, vén korhely,

te... Bolond volna, ha megszívelne a tanyáján tovább. Hisz tetőled akár azt is elvigyék... te!

Csalifinta, ide-oda gondolat villámlott meg az eszében. Fölkappott az ülésbe s odaszólt a körülálló embereknek:

– Nene, emberek, nem én, be se hoztam a subámat. Isten uccse! Odaki hagytam a tanyán... Gyí, Sárga, gyí, Kajla...

Az emberek nevettek utána:

– A vén bolond. Be se hozta a subáját, mégis kereskedik utána. A vén bolond.

Pedig arra való volt az egész – hogy a tekintetes asszony meg ne tudjon semmit.

De ha eltagadta is, szó sincs róla, hogy ne keresné.

Meglehet az a suba még, megkerülhet. Azon kezdi, hogy meg is kerülne mihamar, csak egy kicsit ráérőbb ember volna. Csak egy kicsit utána vethetné magát. Úgy értsük a mihamart, hogy egy tél, két tél, azalatt ráakadna.

Mert nem bolond, aki elemelte, hogy mindjárt rávaló vasárnap nyakába kerítse, úgy menjen a templomba. Még csak a szögre se akasztja, hanem azon kezdi, hogy tekintet nélkül a sodrott selyemmel varrott cifrájára, saskörmös szegőjére, testszín halványságára: bekeni az egész subát, kerekítésitől a nyakáig, bűdös, avas zsírral, hogy sárgább legyen, öregebb. Gallérjárul leszedi a körmöt, cirombul fonott akasztógombját leszakítja, farag helyette komisz fagombot szilfatövből, és rajta hálal a sárga subán, hogy csak hadd gyűrődjön, szőre hadd kopjon, hadd viselődjön.

Tudja azt Sarudi Márton. De azért nem mond le a subájáról.

Mert 'sz olyan az csak, mint mikor a lopott brigét megnyírják, farkát leveszik, fülét behasítják – s azért csak az a bizonyos brige marad az mégis. Amint el nem vehetik annak az eleven mivoltát: járását feje viselését, tempóit – úgy megvan a subának is a magavalósága.

Teszem: a tizenkét bőre közül, melyiknek, hogy esik a lágyéktódása, hány bőr szélességű, hogy keresztetzi a vállbőr? Hány ráncot vet a suba két eleje, hányat az oldala, mennyit a háta? De meg ott van minden bőrnek a maga beföstetlen barkája, azok a más-más

módon elszlott pöttyei a juhbőrnek, melyeket kés ki nem vakar, füsték el nem enyészlet...

Bizony-bizony, rágyönné arra Sarudi Márton idővel, csak egy kicsit ráérőbb ember volna.

*

Ez is olyan subakereső alkalom, ez a nádvágás. Nem, hogy a nádat subában aratnák, hanem a nádtermő Péteri-tó oly igen messze esik minden emberlakta helytől, hogy aki idegyön nádi-részesnek, itt köll annak tanyázni addég, míg a nyilassát levágja.

A kinthálaláshoz pedig suba kell. Ezer embernek ezer suba, kétezernek kettő. Ez is olyan subakereső alkalom, mondom, azért gyött el Sarudi Márton is a bikabirkózó három fiával nádat vágni. Azaz, hogy ő, egy szál nem sok, annyit se vágott le, hanem gyöttment, tiplábolt egyik bandátul a másikhoz. A nádvágó tolókasza azért a keziben volt.

– Hát kend csak így passziózik? – kérdezték tőle.

– Úgy én, hallod. A fiaim fölmentettek, az én részemet is föl-kévézik.

– Kék is akkor a kend keziben a kasza – évelődött vele valamely legényember.

– Kék-e? Köll hát. Nehogyha nekem gyön valamely róka...

Van itt a nádasban.

– Oszt rásütné kend? – okoskodott egy kis, városi legény.

– Rá én az ebadtára. Isten után szólva is lő az ember néha, hé. Hát még tolókaszával...

Járt-kelt harmadnapig nyilasrul nyilásra, bandarul bandára. Negyednap, déli kenyerezéskor azt mondta Sarudi Márton a legényfiainak:

– Megvan a subám, hé. Láttam.

Azok felugráltak:

– Hun? Hogy?

– Nono, csak telepedjete le vissza... Az elébb gyürte maga alá Sikár Antal. Most én odamék hozzá. Tik csak egyetek bátran, eszegessetek. Ha megüt, akkor gyertek oda csak.

– Nem jó lesz – mondja Nácika –, hanem én tán a hátuk megé lopóznék kenteknek.

Felel az apjuk:

– Nem úgy van; ülj le te is. Nem akarnám, hogy nagy patália kerekedjen az egészbul. Sok apró gyereke van szegénynek, neki is. Sok apró gyereke. Jobb szeretném, ha szépszerivel eligazodhatnánk.

Avval felcihelődött, kerített egy kis vargabetűt s a háta mögül serkőzött Sikár Antal mellé. Nem is köszönt, csak odakukorodott a tüzihez:

– Húj, de hideg van. Szabad-e melegedni?

– Fázik kend?

– Fázok, öcsém, a kutyafaluját. Az éjszaka szúrben aludtam.

– Kend-e?

– Éppen én magam. Ellopták a subámat a tavaszon, az isten meg azóta nem adott másikra valót.

Sikár csak nézett, nézett, gondolkozott. Az öreg pedig rászólt:

– Hahó, hé, vigyázz, megég a szalonnád. Azonfölül, Antal, hallod-e, ez a suba, akin ülsz, ez az én subám. Az úristen tudja, hogy került alá, hanem az enyim.

Sikár Antal felugrott, elhajította a kenyérét, szalonnáját, fölkapta a tolókasztát, rásivalkodott Sarudi Mártonra:

– Elmenjen kend innét, amég szépen van kend, Márton bácsi, a hét teremtésit kendnek. Vagy úgy vágom fejbe kendet, hogy az életben sohase mond kend többet senkit tolvajnak.

(A három Sarudi gyerek amott felugrott.)

– Antal, hé, Antal, tekintsd azt, hogy ahun van a három fiam, nézd. Ha én azoknak intek, csak a kisujjammal is ha intek, azok itt lennének, azok téged pozdorjának tesznek... Hé, Antal, nem akarom. Add ide a subámat... Sok gyereked van, hallod, jóra való, jó feleséged... Ne okoskodj.

Sikár nekiripakodott:

– Itt van kend mégis? Úgy vágom agyon kendet, hogy száz ivadékja se éleszti föl. A vén bolond teremtésit az ilyen embernek.

S hátralépett, ütőre kapta a félelmes tolókasztát. Sarudi Márton pedig csak úgy maradt ülve; kotorta a parazsat: melyik oldalán lesz jobb rágyújtani.

– Antal! Sose veszekedj, hallod. Mer' az első ütésre összekajál-

tom, nézd, az egész nádvágó hadat; – fejtsék föl ennek a te subádnak a nyakát – te, Sikár, az van ennek a te subádnak a gallérjába varrva, hogy csinálta Szúcsszabó Takács Mátyás, szúcsmester Halason, váltóba. Az is benne van, hogy kinek csinálta... Az a, úgy.

Sikár nem felelt. Hanem fölvette a tarisznyáját, hóna alá a kaszaszerszámját és beoldalgott a nádba. A subát otthagya.

... Pedig az isten látja, egy árva sor írás nem sok: annyi se volt annak a gallérjába bevarrva.

Egy árva sor írás nem sok: annyi se...

A CSORDAJÁRÁSON

I.

Ahogy a tanyáruul jövet az Oromra ér az ember, rengeteg lapos ködőllik előtte. Ez a magoslat, az Orom volt a Tisza partja valaha; s ez a kékellő lapály, ez az istenáldott, ma selyemfüvct nevelő messzeség, nádat ha termett akkor, és piócat, vízcisigát, sulymot, hideglelést, dúvadat.

Az adorjáni átvágás meg az új gát békót vetettek a Tiszára, elvették, eltudták tőle ezt a széltiben félnapos, hosszában egésznapos tartományt.

Zúgolódtunk eleinte, hogy így-úgy, bolond ember kezdte, majd egy bolond esztendő be is végzi az egész okoskodást. Bolond ember kezdte: mert jól van, ha tűri is a Tisza a kalodát, mi haszna lesz ennek az egész vadrétnak? Nádjaja kiszárad, földje megaszalódik, füve nem nő. Mivelhogy olyan mély, miszerint tavaszon fölveszi a föld árja, az alul fakadó víznyárra pedig, mikor a Tisza úgy kiszomjúzik maga is, hogy ahun hordása van, meglábalható: kiszárad ennek az agyagnak minden élete. Acat, tüsköshere ha kibírja... De meg a Tisza is, csak egy huzamos havas tél köll neki és hirtelen tavasz, úgy meglépi azt a híres gátat, mintha ott se volna. Szivesen aztán vissza se folyik, akárhány kanálist kínálnak neki: hanem bűzhödt limányokat, pocsolyákat formál – békát, vízipókot nevel.

Haszontalan munka az egész, bolond akarat.

És mégse az. Sebes folyást ad az átvágás víznek, a földkaloda is, a gát: bírja. A rét szüzen marad. Második, harmadik esztendőre már az alsó vize se fakad föl. Negyedik-ötödikben ekét vetnek a háts részének, bevetik herével, sárgarepcével. Csudamód fizet a sancolatlan föld – több-több ember belevág. Kivált a városi szegényemberféle. Az ilyen megássa ásóval – mivelhogy ekéje, jószága nincs. Az ilyennek százszoros hasznot ad. Mert akkora para-

dicsomalmákat, olyan uborkát, olyan hosszú, olyan édes gyökeret, sárgarépát, föld még nem termett, mint ez, ez a vad föld.

A hepehupását is, nézd, okosabb-okosabb fű lepi el. A tippany, az életfű – gátot vet az acatnak, vizitormának, gyöppé lesz. Igazán, senki se hitte volna...

Egyszer csak a tanyák közül megered egy bolond szó. Hogy ihol, emberek, minek nekünk ez a nagy járás, ez a külvaló sok legelő? Ki fizeti a Tisza gátköltségeit? – Ugye, mink fizetjük, földes emberek, tanyások, adó szerint? – holott minket az a víz soha föl nem vesz. Minket az Orom megóalmaz. Nincs az istennek az a vize, aki azon fölül érjen. No: odabent a rét megadta magát egészen: hasigassatok, szántsatok, termék... No: ki fizeti a rémentő gátat? Mink. Ki veszi hasznát a rétnak? A sok nincstelen városi szegénység. Papucsosok, szabók, csizmadiák, mindenféle hiábavalók... No, igazság? Nem igazság. Az az igazság, hogy osszuk föl ezt a kint való járást mind. Osszuk föl vagyon után, birtokosság szerint – a rétből legyen: járás. Ne szánts onn, ne vessen senki papucsos, szabó, miegyéb istenfia; ha tehene van, ám hajtsa oda: bér mellett – de minket illet az első sorban. Nem a város a város, hanem a föld, a határ. Mienk a határ, mink vagyunk a város, mink vagyunk a köz, mienk a rét.

Úgy is lett. Fölosztották, elosztották az emberek az ősi járást odakint – hajh, hányan agyonüttetődtek! – és ideverték egész barmukat a rétbé... Ahol azelőtt vizitők, gyékénykáká termett és hideglelés.

Jahoda János pedig megmaradt gulyásnak, úgy, ahogy addig volt.

Csak azon kérte a birtokosságot, hogy okosan ásasson kutakat az új bírodalomban, mert nem a fű a fő, hanem a víz. Az ember, az: ha kiszomjazik, megiszik akármit, hanem a jószág, az válogat. Megdöglenni szomjan, meg tud: de mindenféle vizet meg nem szokik, be nem vesz.

Tudta azt a birtokosság is. És rendes, jóra való kutakat ásatott az új mezőn. Könnyű volt – alig egy öl, két öl: nem bírt az ember a vízzel, nem bírta a rovást se letenni tőle rendesen.

Jahoda János belé is nyugodott az új rendbe. Mező: van, víz:

van – neki se kisebb, se nagyobb, se felesége, se gyereke, semmi-féle hátramoszdítója – neki mindegy az élet, akár odakint, akár idebent. Akár Tornyos-szélén, akár a város alatt.

Fizetni, becsülni: egyaránt fizetik, egyképpen becsülik. Itt is, ott is.

II.

Tíz esztendő se telt bele, neve támadt minden kútnak: Síróvíz, Iszapos, Kávátlan, Békás, Feneketlen, Áristom. S aszerint a története is megvolt valahánynak.

A Kávátlan, a legfölső kút, az még a régi járásbul való, azon a csücskön, amely a tanyák közül beszögellik a rétbé. Azt még az isten tudja, mikor ásták. Körülötte kopott szárnyékhelyek lát-szanak, azok valamelyikén született Jahoda János. Nem tudja, melyiken, hol, de ezen a tájon. Azért a szíve nagyon húz ide. Nem az, hogy mondaná, hanem ha ezen legeltetnek, ha a Kávátlanra esik az itatás sorja, a vén csordás maga mer vizet. Maga. Gyerekeknek, bojtároknak mulatság azt nézni. Hogy mikor ez a nagy mahomet-ember rááll a kúton áttámasztott gerendára – magosságban majd egy a kútágassal. Egy kapással a vizig vágja a félakós csöbröt, másikkal megbuktatja, harmadikkal fölrántja, negyedikkal kibillentí, bele a vályúba. Mégis attól az egy-két kapástól meginog az egész kútágas, a gém nyikorog, az ustorfá pattog.

Mikor ötven vederral kihúzott, ötvenegyedszer lenyomja az ustorfát a kút fenekéig, csak a láncát fogja fönt és pihen. Nem a fáradság miatt, hanem hogy olyankor számba veszi a barmot.

Ha csak egynek is visszájára áll a szőre, ha csak egy is biccent, avagy másmód kölletlenkedik: meglátja, észreveszi.

– Eredj csak, Timó – szól a gulyáslegénynek, – nézd meg azt a Benedek varga kékes üszőjét, mi lelte a jobb hátulsó lábát.

– Nézd csak, te Illés, nem a szája bajos annak a rác pap tinájának? Ne te ne: tán meg se ösmered. Ahun ödöng leghátul. Hisz az rúgott föl tavaly, te. Mi lesz belüled?

Amíg a jószág ejtőzik, okoskodik (tizszer is nekiáll olyik a vályúnak, még egyszer beleszí), Jahoda János nekitámaszkodik a kút-

ágasnak. Tele, meggyújtatlan a pipája, elfelejtkezik: s azon égtelen szíja. A gyerek korán, apján, anyján tűnősködik.

Van egy kis örökbe tartott fia, egy kis fiókmindenes – az oda-somfordál mellé és rászól:

– Nene, tán nincs kennek taplója, hogy gyalog pipál kend? Ehun csiholok, csak gyújtson kend rá.

A vén csordás elpirul. Az ám, csakugyan gyalog pipál, csakugyan. Hanem kiment magát az utolsó gondolatával:

– Nézd, nézd, hogy' elbambultam. Azon járt az eszem, hogy mikor ilyenforma susnyógyerek voltam, mint te most, belestem egyszer ebbe a kútba. Mikor a víz fölvetett, belefogódtam a veder szélibe, úgy voltam fél nap, úgy csüngöttem, nyakig a vízbe', még este itatni nem gyütt az édes apám.

– Oszt semmi baja se lett kennek?

– Dehogy nem. Nagyon is megéheztem, hallod...

III.

A város szélén, közel a Tisza-parthoz, újmódi kútat fúratott a város. Bolond-fene kút az, se szája, öble, se pandalya – csupa egy kis lyuk az egész s szakadatlan okádja a vizet. Nem fogadtak rá mérnököt, csak szerszámot vett a város, s rábízta egy részeges lakatosra. Hogy ha lesz: lesz – ha nem lesz, hát úgy is jó. És lett. A doktorok éig voltak vele, hogy no, most már a kutya se lesz sánta, most már atyának neked: kolera, hideglelés, mimás nyavalya. S mind, aki abba a vízbe belckóstolt, azon bizonyozik, hogy jó. Frissiben: bűdös, de ha áll csak egy órát is, hát nagyon jó.

Ha már a hozzávaló megvan, gondolták az urak, ha már a parasztság is hordja – derék sokba kerül –, fúrassunk többet is. És furattak többet is. Egyet a zsidó temető mellett, egyet az alvégen, egyet a szénapiacon. Ez, a szénapiacon való, igaz, szűken adja – de okos dolog az mégis: se húzni nem köll, mint a szívárványost, se tekerni, mint a kerékre járót – gyön, gyön, ha vékonyan is, gyön akkor is, ha senkinek se köll, gyön éjjel, mint nappal.

Akkor, mikor az emberdoktorok odáig voltak már az új víz

dicséreteivel, akkor a lódoctor is előállt a maga tudományával, hogy ökör ide, ökör oda, az is, a jószág: az is nemzet. Ha az ökör lépe megfájdul, a magyarnak fáj az; szintűgy: a birge-táragy, szintűgy a ló tüsszögése – mind, mind a nemzettel köz kórság. És a kútvíz az eredetje minden bajunknak, ménesünk, csordánk valamennyi vesződéseinek. Egy öl a kutunk, két öl – kész anyafészke a vizünk minden állatölő nyavalyának. Azért is kérelmezi: ha már úgyis van a városnak hozzávaló készsége, rávaló embere: fúrásson kutakat a réten is, a baromnak.

Fölzúdult a képviselő-testület, hogy hát még mi a ménkű? – hanem akkor a lódoctor számokkal állt elő, mondván: – ennyi káva nem köll, ennyi ágas, ennyi gém, ennyi ustorfa, vödör. Se tisztítás, se kotrás, se semmi. Ellenben ami van most kútegyetmá-sunk, azt eladhatjuk bátran... (Emberek: ez igaz!) Azt is fontolóra vegyük, hogy ha ezt megcselekedjük, megelőzzük vele az egész országot.

Addig erősködött, hogy nem lehetett elüle kitérni, rámondták az áment:

– Nohát, hadd legyék! Fúrássunk a baromnak is artézi kutat.

IV.

Közel a Kávátlanhoz ütötték le az első cöveket, mely szerint itt legyen az első. Úgy haladjunk befelé. A hegyben összekötött három szál fenyőfát (a kútfúráshoz való csetlen ágast) ugyan ugatták a szárnyékbeli kutyák, ugyan megbőgték a szemesebb tinók, üszök, rügött bornyúk, miegyéb fiatal jószágok.

Hírül adták a gyerekek Jahodának a nagy dolgot:

– Hallja, kend, a Jézus tudná kinézni, miféle épületben fogtak némely kékvázon ruhás városi emberek a Kávátlan mellett. Az egyik öreg kutyát, a Talpast el nem tudhattuk onnét. Ott ugatja őket reggel óta.

– Megtekintem – mondta a csordás, és nyakába kerítette a szűrét. Vállára csobolyót vett, mintha vízért menne a Kávátlanra – ne

mondják azok a nem tudom kik, hogy csak úgy kívánságbul mén, szájtátiságbul.

Megtöltötte a csobolyót, s csak azután köszönt oda amaz emberekhez.

– Dicsér...

– Mindörökkön.

És füttyörésztek, teszegettek a kék emberek tovább, rá se hederítvén a pásztorra. Ez zokon esett neki nagyon, hogy így mellőzik. Holott az ő országa tán ez a járás, ha igaz. Nézte őket, nézte egy darabig, s hogy nem tudta kibazsalni, mit is csinálnak igazában, megszólította őket mondván:

– Emberek, én a város gulyása volnék, megkövetem magukat, mit keresnek itt valójában?

A mester, egy kis száraz ember, nagy erősen srófolván valami vascsévet a földbe, csak úgy a foga közt szűrve, felelt:

– Hogy mit keresünk? Vízet.

– Vízet-e?

– Azt.

– Hajsz' ehun a kút e, egy kis hajítás.

– Nohát, majd itt meg lesz a másik.

– Hun?

– Itt ni – mondta a mester és belemutatott a csőbe. – Ez lesz az.

– Ez? Kút?

– Ez. Kút.

– Oszt minek?

– A baromnak.

– A baromnak? Ezer darab van ám itt, hallja.

– Ez meg, ez a kút elegendő lesz kétezernek.

– Ez?

– Ez.

Jahoda János fölbosszankodott. Hogy őt ezek az emberek bolonddá teszik. Ki a számár hinné el, hogy ott csakugyan kút lesz. Hisz ahhoz ásó kell, meg meritőkapa. Ahhoz gödör kell, nem ilyen pipaszár csév.

Otthagya őket köszönés nélkül.

V.

De csak elment a Kávátlanra vízért mindennap. Nem kérdezte amaz embereket többet, sohase kérdezte, csak leste, mire mehetnek?

Úgy tízcednapra megeredt az újmódi kút vize. Azaz: nem víz az, csak afféle iszaptul sűrű, kinkőszagú, bűdös habarék.

A mester majd kibújt a bőréből, messzirül hadonászott már, messzirül integetett a csordásnak.

– No, hej, nézze kend. Ugye, hogy kút?

Felelt Jahoda János:

– Nem biz a.

– Hát mi?

– Moslék.

– Majd megtisztul.

– Nohát, csak hagy tisztuljon. Inni meg igya meg, aki ásta. Azt tudom, hogy az ökör meg nem issza. Annak több csze van.

A mester csak nevetett azon is.

– Megissza azt még kend is.

– Sohase iszom meg. Semmiféle lelkes állat nem issza meg.

A disznó csak disznó, de még az se issza meg.

A mester életterlenjei, a teddide-teddoda napszamosok, a szerzámfélüket pakolásták. Majd meg nekiestek az ágasnak, azt is széjjelszedték.

Este már nyomuk se volt, azt is, a nyomukat befogta ez a bűdös, homokos habarcs, amely csak úgy özönlött, veszekedett ki a csév szájadékán. Bugyogott, harsogott.

A csordás letette másnap a csobolyóját, kívül a piszokfolyás karimáján s odament a vaskúthoz. Nézte, nézte, várta. Hát oszt csakugyan semmi se húzza, de meg még csak lélegzetet se vesz sohase?

Befogta a könyékre formált csév száját, hogy mit mond arra. Azt mondta, hogy zubogott, rengett, majd meg kicsapott a vasmarék ujjai közt s a csordás szeme-száját, ruháját, mindenét telecsapta.

– Hogy a Krisztusod ne legyen...

Félreállt, úgy nézte, leste. Mert nem lehet az, hogy semmi szünete ne legyen. Nem lehet. A gőzös is fene szer, mégis megáll

Kisteleken itatni. Ez se lehet ördög. Ennek is köll, hogy szüksége legyen, csendességre...

– Hohó – így igen!

Azt kiáltotta, mikor arra gondolt, hogy iszen ez semmi más, mint a Kávátlan vize. Azt húzatták ide fortélyos tudománnyal. Most még az alja gyön, azért ilyen mocskos. Az ez, úgy lesz az.

Meg is nézte mindjárt, hogy' van a Kávátlan, fogy-e.

És nem. Azon nyugodalmas a vize, azon tiszta. A tizedik téglasort fürösztí most is, a tizedik téglasor közibül kinőtt útifű töve csakúgy beleiszik, mint tennap, tennapelőtt, azelőtt.

Messzűnven, a Sírókút felül a gulya kolompja, bődülése, a bojtárok káromkodása hallott, este volt. Jahoda ott hagyta a csudát.

– El köll neked állnod, mégiscsak... Te piszok, te.

VI.

A bizony el nem állt. De sőt a vize megtisztult, olyan lett, mint a szedett harmat. Mikor meg a második, harmadik is elkészült, embereket küldött a város, akik szétszedjék a Feneketlent, az Iszapost, a Kávátlant. Elvitték az ágását, gémjét, kiszedték a tégláját, behúzták a gödrit. Az egyetlenegy Áristomot hagyták meg, mer' az útszélbe van.

A vályúkat odavitték, odaforgatták a csévek alá, mikor tele lettek vízzel, kivették a dugajukat, azóta tele vannak mindég. Amennyi kicsorog, annyit önt a kút beléjek. Önti magamagátul. Kész mentségire az itató bojtárnak.

A jószág is mohón nyeli a se hideg, se meleg tiszta italt, a bojtárok is rászoktak, a gyerekek.

Csak Jahoda János nem iszik belőlük soha. Csak ő sohase kostolta meg is. Ivóvizét úgy hozza, hozatja az Áristombul, az egyetlen igazi kútból.

Vele tart öreg Talpas is, a kutya. Azaz: hogy az itthon sohase is iszik. Hanem mikor megszomjazik: elvész. Elmegy az Áristomra: inni.

Néha, mire visszaér, meg is szomhazik.

Büdös az új víz nekik kettéjüknek.

PÁSZTORTÚZNÉL

Ahol az ég alj lilaszín karikáját együvé fogja a napáldozat utolsó pirossága, arra tartok, annak a pirosságnak. A felé igazított egy kis elkésett libagulyáslány. Hogy arra van most a Bicebóca szárnyékja. Úgy hitták Fero Illést ragadványneven.

Ezni kezdett az első harmat. Amint a lábam ujjai megérik, valami hamarhideg fut át a hátamon. Semmi: nem olyan ez, mint más lucok, esővíz, hólé, micgyéb. Harmatfázás: egészség. Oda se neki. Héjában sárgult krisztusfabotom a vállam közé akasztom, úgy szívom az ereszkedett, kakukkfűszagú, szűz levegőt. Kétakorákat lélegzik az ember, ha így a karjait fölaggatja.

Sötét lesz. – A mező felett térgyig érő nyári köd imbolyog. Csak a bogáncsok, tüsökrózsák fejei állnak ki belőle, szelideden bólogatván. Azokat se a szél ingatja, csak a sűrű párázat fölfelé szivalkodása.

A teleivódott gyöp messze adja lépteim dobaját. Arra fölneszel a vén pásztor öreg kutyája, a Kerék és megszólal:

– Buff, buff, buff...

Nem fog, nem szalad elejbe, csak jelenti, hogy valaki jön. Ahogy én felösmerem az ő buffantását, ő is úgy visszavélekszik az én járásomra.

Látni már a szárnyékból egy darabot. Azt a sarkot, ahol a vigályos nádfalon átszivárog a főzötűz el-elfúló, föl-föleledő lángja. A szárízékfűst szaga érzik s a pírított lebbencs illata.

Kerek az isztronga szögletén hasal, fejfelé. Mikor egy öltre beérem: megállok. Arra feltámaszkodik és szűkül, majd fölugrik, túlhan kerül, a tűz felé és vonít. Nem úgy, mint amikor lelket lát, hanem olyan ugatóformán, mint mikor beszélni szeretne emberül. Van úgy a kutya.

– Ne te ne, bolond, ne – úgy szól ki neki a gazdája –, mi lelt, te?

A kutya csak erőlködik tehetetlenül tovább. S olyan jól esik az a félvad ebállat lelki mivoltát ösmerő szívnek.

Nézd – azt gondolom magamban –, ez a kutya érzi, hogy idevaló ember vagy, de nem tudja még fölvenni, hogy: ki?

Nem csuda, bizony... Maga is Fero Illés hol az egyik kezét emeli a szeme fölé ellenzőnek, hol a másikat, hol mind a kettőt, mire rám vél, mire föláll, mire a köszönésem elfogadja.

Tanakodva kérdi akkor is:

– Maga-e?

– Azonagy magam, Illés bácsi.

Soványa két kezem elvész temérdek félmarkában. Soká úgy állunk; egész elalszik a tűz. Mikor arra tévén, leül a fejőszékre, tenyere közé veszi fekete állát: néz, néz, nézi a tüzet huzamost.

– Főz? – mondom.

– Főzök – mondja. – Le is ülne pedig, ugye-e?

– Nem, Illés bácsi, jó lesz nekem így is, állva.

– Siet?

– Nem. Itt hálok.

Megint végigmér, megint keresztülnéz.

– Igaz lesz?

– Mondom.

Ez az ember jobb szeret engem, sok-sok vér szerint való atyám-fiánál, hisz végszegény korunkban, mikor úgyis üres volt az egyik szobánk az iskolaházban: odadtuk azt a gyerekkágyas szegény fele-ségének (azóta elhagyta, más juhászhoz ment) – mégis olyan gyanakodva néz rám. Köll abban valami görbeségnek lenni, hogy én, íme, esztendőök után, éjszakának idején ide jöjjenek az ő cserényihez, hogy én itt akarjak hálni... Nem az, hogy félne tőlem, hanem félt.

Igenyest azért, sérelmes tudakozással, mégse támad nekem, hanem amíg a levest megkavarintja, azt kérdi félreszózó formán:

– Hun is tanyáznak most? ha nem sértem.

– Pesten...

Arra még gyanakodóbban nem néz rám.

– De éppen ott?

– Éppen ott.

– Benne?

- Benne.
- Pestbe' magába?
- Pestbe' magába.

Ahogy azt mondom még, hogy a pesti tanyák közt, az más, azt tán megengedné – de hogy éppen Pestbe' magába', Pest városába bent: az nem lehessen. Fenének köllene ott az ilyen paraszti eszű ember... Najszen, harmadévc még itt kapálta a dinnyét a Jatón, itt szedegette a száraz gallyat Rózsaházán – köll is az ilyen ember odaföll... Hanem bajos ember lehet, szegény ő is. Szerette mindég a magamformájú szegénységet, úr clótt, törvény hívására, mindég pártját fogta; úgy lehet, csak az lehet: kitúrták az urak maguk közül, elcsapták... El.

Az érzett a Fero Illés Tamás-tekintetén.

Hogy a bizonyosat kitudja, azt kérdi végezetül:

- Hát a tejesasszony?

- Az is megvan, istennek hála. Odabé van Német Pistáéknál. Kigyótt volna az is, de most is kicsije van néki, tudja, azt bajos hagyni... Elgondoltuk odaföl, nézze, hogy most van egy kis szabadságunk, nézzük meg a régi jó embereinket, régi jó helyünket, így levergődtünk... Jó helyünk volt ám itt minekünk, Illés bácsi, ezen a járásszélen...

Nem ez a szó cngesztelte föl az öreget, nem az így-van, úgy-van törte le gyanúja szarvát, hanem az, hogy itt van Katusom is, és kicsink van most is, kisfiunk... Az igen: akkor nincs hiba. Erre mondja:

- Isten éltesse hát, ha így van. Gyöjjön közelebb, gyújtson rá, ihol az acskó, tavalyi benne.

- Köszönöm... Maga meg, Illés bácsi, gyújtson, ehun, szivarra.

- Nem én.

- De mér'?

- Nincs neki kupakja, bújjék őbele az ördög.

- Veszedelem?

- Az.

- Hát itt ez a tűz, ez az cgész nagy, szabad tűz, ez nem?

- Az más...

*

Még ettünk is, oda-odavetett egy-egy marok ízéket a tűzre.

– Mégis rakja? – mondom.

– A szúnyogokér', tudja – feleli ő.

– Értem.

– De meg szerette maga a sült kukoricát annakelőtte nagyon.

– Még most is szeretem. Csak ha van.

– Lesz. Lesz hát. Hogyne lenne.

Aközben, míg a kukoricasütéssel vcrgödtünk – úgy ér az valamit, ha lassan mén –, azt kérdi sose várva Fero Illés:

– Láttá-e mán a királyt?

– Láttam én. Láttuk sokszor.

– Öreg mán az is, ugye?

– No, idősnek idős, de bírja magát.

Meg csak hallgattunk jó darabég. Mikor a kukorica pirulni kezd, oda legyen az embernek minden gondja, mert az aztán, egy pillantás, két pillantás: megég. Ha megfordítja, beszélgethet egy kicsit megest.

– Szeretnék vele én is beszélni, hallja. Csak egyszer.

– No?

– Megmondanám neki szemtül szemibe, hogy ne osztassa, osztogassa föl még ezt a kis pusztát is, ami van, mer' nincs abba' semmi jó. Ehun: a gazdagnak, no igen annak jut belőle valami; a szegénynek, annak egy marék, két marék, a szegénysége szerint. Haszonra, feltörésre nem való az – cladóra keveset érő. Így meg, így még csak egy tagban: elődöng rajta: lova, tehenkéje, mi-egybe... Megmondanám a királynak, hallja.

– Nem olyan könnyen mén az, Illés bácsi.

– Elég hiba. Oszt mér' nem? Avagy hogy mén bár?

Elmondtam a sorját, hogyan mén, hogyan se – aztán megettük a kukoricát. Rágyújtottunk, lcheveredtünk a tűz mellé, kétfelül, fél-fél könyékre. Az Isten tudja, mi jó van benne, de csak jó, jó, nagyon jó így a parazsat nézni. Úgy hallgatni az éjszakának mélység mély csendességét.

Még Fero Illés meg nem töri.

– Lássa, pedig Mátyás király szóba állt ám a szegény juhászemberrel is. Tudja tán?

– Nem én.

– Dehogynem. Csak megfélelkezett... Így esett az is szent Lőrinc tájba, mikor Mátyás király a juhással találkozott, ahogy a juhászember a tallón legeltetett. Volt vele, a királlyal, három fene nagy úr is szolgálattétel okáért. Hát ahogy ott megállnak, tudja, kérdi a király:

„Messze-e még a messze, bátya?”

„Nem messzébb, uram, a vezérürü szarvánál.”

– Látja a király, hogy okos emberrel legyen dolga, azonmód kérdi tovább:

„Hát osztán, hány a harminckettő?”

„Nem több mán: csupa tizenkettő.”

„De azér' megfejne még kigyelmed három bakkecskét?”

„Meg, ha fölséged hajtaná őket esztergára...”

– Észrevette mán akkor a fortélyos szavajárásáru, hogy az az úr a király volna.

– Elég az hozzá, fölérnek az urak Budába, s az az első, fölhozza a király délebed alkalmával, hogyan-miképp befelelt a juhász neki, azután föladja a tételt:

„Érti-e valaki, urak, tikigyelmetek közül?”

Dehogy értették, dehogy. Hanem a király nem hagyja annyiba', mondván:

„Pedig aki ezt nekem mindháromat kimagyarázná, annyi-annyi falut adok neki a török gránicon.”

– Gondolja erre ama három úrember, kik a királyt kísérték volt: nojszen, megtudom én.

– Mennék is tudományért a juhászhoz rendre, tudakolják, mi lehet értelme az amakkori beszédnek.

„Mcgmondom kiolvasott száz aranyért.”

– Hát kiolvasta azt egy nap az egyik, másnap a másik, harmadnap a harmadik. Föl is tcszik oszt egyenkint:

„Messze-e még a messze: mi az?”

„Öreg ember vagyon én mán, nem látok odébb a vezérürü szarvánál: az az.”

„Hány a harminckettő: hát az?”

„Bizony, uram kiveszett hús fogam, nincs több egy tucatnál: az az.”

„Bezzeg a három bakkecskét, hogy fejné meg kigyelmed?”

„Bezzeg azt én se tudom még ma. Hagy gondolkozok érte holnaputánig. Úgy élek: akkorra kitalálom.”

Összevárta őket, tudja, mind a hármat, akkor vakart rájuk:

„No, nézzék, tikigyelmetek azok a három kecskebakok. Köszönöm is őfelséginek, hogy ideesztregnálta kelmetekéket...”

– Dehogy mertek azok odaföl eldicsekedni vele, hogy tudnak már valamit...

*

Fölöttünk daruk szálltak el, avagy daru szállt el. Fönt, fönt, az ég láttatlan magosán. Úgy hallott alá a kurjantása, mint valami fölvilági szomorú kiáltás, mint valami bűbajos jajszó.

Hallok-e még valaha daruszót? Nem az utolsó darunak volt-e ez a végső sírása? A puszták poézisének haló szava?

Merengésemből avval költött fel a vén pásztor:

– Ugye, mit gondol: lesz-e még jó világ valaha? Magának tudni köll azt, hisz ott van a világ tövin: Pesten...

Valami dongóbogár esett a humogó parazsunkba – ahogy ott vergődött, ahogy tétova szárnyait megkapta az éhes tűz, ahogy süstörgött, halódott, dungott: olyan volt az is, mint valami bűbá-natos, keserves sírás...

KÉT SÓHAJTÁS

I.

Híre sincs minálunk semmiféle örökuraságnak. Csak uraink vannak, teszem: a Kalmárok, Czakók, Gyeviborosok.

Mikor ezelőtt másfélszáz esztendővel százegynéhány jász nemzetbéli familia megszállta volt ezt az én hazámat, azok közt is ők voltak már a legmódosabbak, a Kalmárok, Czakók, Gyeviborosok. És azok maradtak mind ezidáig. Mert igaz, úrivér ámbár mindahárom felekezett: amúgy egy se préda, mind takarítás.

Azonfölül szaporátlan népek. Egy gyerek, kettő – azok is azt teszik, hogy egymásba-egymásba házasodnak Kalmár a Czakóba, Czakó a Gyevibe. Hogy inkább gyarapodtak a földjeik, mintse fogytak.

Ugyancsak a faluszállás idején melyik-melyik had magával hozta a cselédségit, a béreseket, kocsisokat, kapásembereket – kiket hittak Tótoknak, Szomorúknak, Kiseknek, s akik is elszaporodnának rengetegül és maradtak béreseknek, kocsisoknak, szőlőbúvároknak, igavonó szegénységnek. S hahogy összeházasodtak is ők is, a nincstelenségük növekedék általa csak.

Akasztó Ábelnek hitták azt a fésűs, kontyos kapásembert, ki az akkor újdonat Gyeviboros-ház elé a mostani ezerágú szilfákat ültette, Akasztó Ábelnek híják a mai kapást is, ki azoknak szárazát szedi, sebeit tapasztja, tövét porhanyítja. Csak megkülönböztetés okáért – mert van ez időben már vagy öt Akasztó Ábel – úgy is nevezik, hogy Vontszemű Ábel. Léven az egyik szeme állása némiképp hibás.

Ezer utat teszen ki kerekben a Gyeviboros-szőlő – s nincsen annak egy tőkéje se, hogy Akasztó Ábel ne ösmerné igrül-igre. Még télidőn is megmondja, leveletlen venyigéje után:

– Ez kadarka, ez budai, emez cirmos török, az meg, az a fára kapaszkodó: Izabella.

Szintúgy a fákat:

– Ez az öreg Kálmán-körte akkoriban ültetődött, mikor a franciájárás volt. Az öregapám ültette; azt az oldalas selymesalmát az öreg tekintetes asszony apja hozta kilső országbul, ezt a nyáripírost meg már én oltottam. Olyan tíz-tizenkét esztendő, suttyógyerek lehettem... Nem is több, még tán annyi se.

Ahogy a kapáság firől fira szállt – maradt az esztendőbér is a régiben: negyven forint, annyi font szalonna (öreg font) – tarhonya, kása, lebbencs, hat köből rozsbúza kenyérnek, egy új nyitó kapa, egy új kerek meg egy pár csizma. Azontúl persze: lakás, tűzrevaló meg ami kis szabad lopás.

Hun az egyik Akasztó, hun a másik megpróbálta, hogy lendít valamit a béren, s kivált a mostani próbálgatja:

– Sok a gyerekem, tekintetes uram, nem bírom őket neveltetni ebbül a kis bérbül.

Az öreg Gyevi rámordul:

– Köll is azokat neveltetni, nevelődnek azok úgysis.

– Én tudom azt, alássan kérem. El muszáj lesz mennem más után nézni, ha a tekintetes úr meg nem szán.

– Hát az apád hogy élt meg? Mi? Meg annak az apja, öregapja?

– Más idő volt az, tekintetes uram, más sor, más élet.

– Más élet! Az hát, más élet. A te apádnak elég volt egy nadrág teljes életire. Fölvette, ha fölvette: húsvétra, karácsonyra – te pedig nyavalyás, nadrágban kapálsz, láttam. Hanem hiszen jól van no, szeretem a tisztakezűségteket, hát majd ha a gabonádöt mérik, meghagyom, hogy ne csapják meg a vékát.

– Azér' is az isten áldja meg a tekintetes urat...

– Hát másképp hogy virágzotok?

– Megvagyunk, hála istennek.

– Hányan?

– Heten voltunk, hogy elgyöttem, mire kimék meg, az isten tudja...

– Megint ott álltok?

– Megint ám, tekintetes uram, de hát mit csinálunk neki...

Gyeviboros Sándornak elszorult a szíve. Eszébe jutott az egyetlen asszonylánya, kitől imént kapott levelet éppen, ki sírván panaszol-

kodik a maga gyerektelen voltáról, urának ezen való nagy szomorúsága felől. Ahol összefolyott panaszkodó írása, könnyei hullottak volt a levél ama helyére...

A kapás pedig elment, avval az örömmel együgyű szívében, hogy ennekutána nem csapják meg a vékát, amikor majd a kenyérnek valóját mérik. Mégiscsak jó az isten, ihol, akit minden órán várnak, a nyolcadik gyerek se marad hát mindennapi kenyérke nélkül.

Jó az isten mégiscsak... Hanem azért, mikor a kiskapun kilépett s meglátta a hat-hat ökrös nyolc szekeret, kik az új terméssel a ház előtt megálltak, mégse tudta megállni sóhajtás nélkül:

– Mér' is ád az úristen egy embernek ennyit!? Hogy adhat?

II.

Ahány csztendő, annyi veszedelem az iszákjában. Nem volt, teszem, ennek híre se azelőtt, hogy nézd, kora nyár évadján csak clkczd ám a szőlő levele sárgulni, veszni. Később veres tarajos lesz, aztán összekunkorodik, megszárad, lehull – takaratlan, óvatlan hagyván a gerczdet, aki semmire se mén többet, hanem marad azon zöldnek, keménynek, ecetágyba valónak.

Azt mondják az urak: *fenerosxpor* – de nincs azon semmi por se a világon. Mondják: penészharmit, de az se, mert a fák alatt is csak úgy van, mint másutt. Mondják: istenverése, de az is.

Ezt aztán nem veri ki a szegény ember fejiből semmi magyarázat. Hogy így ragya, úgy ragya – ilyen gomba, olyan gomba: nem igaz. Istenverése: az az igaz. Mert rosszak vagyunk.

Mindazonáltal mit tegyen: szót fogad a kapásember. Oltja a meszet, töri a kékkövet belé, hátára veszi a preckelő puttont és beharmatozza a beteg szőlőlevelet a kékfehér étetőlével. Nem hiszi, hogy az isten ellen érjen az valamit, de hát azért szegény a szegény, hogy meghajoljon a parancsolatnak, hogy ne okoskodjon.

Akkor is a hátán volt a putton a kapásnak, mikor a Borosék híres két feketéje megállt a présház előtt a hintóval. Deli szép asszony szállt ki belőle, az egyetlen Gyevíboros lány. Jó harmincas.

de nem tetszik többnek huszonöttnél. Valamint a fa is szebb, üdőbb, élelmesebb, aki termőtlen.

Akasztó Ábel elcsavarja a preckelő gép csapját, hóna alá veszi a kígyóforma gumicsévet, elejbe siet az úrasszonynak.

Az megelőzi a köszönéssel:

– Jónapot, Ábel. Megösmer-e?

– Fogadj isten, hogy meg ne ösmerném.

Czakó Bertiné (az ura főbíró Pesten) kezét nyújt a kapásnak.

– Ne bántsa, tekintetes asszony, nézze, milyen vagyok...

Csakugyan, a két keze könyéig azon kékköves mész. (Az majd csak akkor mén le, mikor lekopik.) Az arca is merő kék szeplős, fekete bodor nagy bajuszát is befogta a finom permet – ruhája holmi cele-cula rongy, mert hasznavétlen lenne az úgyis ettől a munkától, akármilyen volna.

– Hogyhogy kigyött, tekintetes asszonyom?

– Ki á, nézze. Tudja, mindég nagyon szerettem ideki.

– Tudom.

– Néha gyalog is kiszöktem, emlékszik?

– Emlékszek, hogyne emlékeznék.

– Hoztam magának szivarvéget...

– Azt hozott, azt.

– Most is hoztam, de mind a két vége megvan.

– Azt is nagyon köszönöm. Tessék beljebb kerülni.

– Itthon van a felesége?

– Nagyon is itthon van, alássam kérem.

– Csak nem beteg?

– Nem, csak olyanforma. Összetört a kereke szegénynek. Gyevi Magda célrtette a paraszti szót, s nevetve kérdezte:

– Gyerek-e vagy lány?

– Tessék megnézni.

Sápadt, kicsi asszony volt a kapásné, de amúgy vállas, mély. Éppen a fürdővizet lobozta egy kis, iszkábált tekenyőben, hogy hamarébb hűljön.

– Dicsértessék...

– Mindörökkön dicsértessék!...

– Fölömsz-e, Julis?

– Föl bizony: a kisasszonyunk. Ugye?

Akasztó Ábel kijavította:

– A tekintetes asszony, te.

Az úrasszony arcát akaratlan pirosság öntötte el, szavát belső szomorúság fátyolozta:

– Mindegy az, lelkem, mindegy...

A kapás nagyocska lánya, Ilus, a kis babát vetkőztette az asztalon. A hogy a levegő megcsapta a picike meztelen testét, dedergett, sírt. Anyja fölvette, fél kézzel a csöpp tomporát fogta, féllel a buksi fejét támogatta.

– Ide hamar, báránkjája, csur-csurkába vele, jó meleg csur-csurkába, szénamurva főtt benne – gyere báránkjája.

Nyagda fenyőfaszéken volt a tekenyő, Gyevi Magda a szék karját fogta, úgy gyönyörködött a kicsike sírásában. Aztán, hogy a fiúcska megérezte az illatos, puha meleget, mikor elhallgatott, belenyúlt az úrasszony is, úgy, selyemkesztyűs kézzel a lány murvalebe és csurgatta a baba mellére, nyaka közé. A gyerekek körülállták, úgy nézték báméskodón, a kis másfélesztendő Etel meg, lekváros kacsójával belefogózott a szép asszony atlácköpönyegébe.

– Csecse néni, csecse néni – azt mondta.

Apja el akarta tiltani:

– Nem mégy onnan!

– Ne bántsa, Ábel.

Majd az anyjuk ripakodott rá:

– Takarodsz mindjár’ – mosod meg a kezedet!... Dehogy bír az ember evvel a sok csevejde kölyökkel, ha a lelkét kiteszi is... De jó is a tekintetes asszonynak!

A tekintetes asszony pedig ölébe kapta a kis lekváros kezűt, leült vele a padkára, csókolta, ölelte, gügyögött, danolt neki. Míg a szíve panaszos fentszóval dobogott:

– Édes istenem, mért is áldasz meg egyet cnyire!...

SZÜRENKEZÉS

A szürenkezés sokfajta, de mindég akaratlan semmittevést jelent.

Teszem azt: mennénk már ide-amoda, vásárra, búcsúra, de a kocsi csak nem gyön, pedig immán virrad. Ülünk, ülögetünk, lábunkat lógázzuk, várakszunk, időnapot mulasztunk, szürenkezünk.

Úgy vagyunk este is, napáldozat után, gyertyagyújtás előtt. A világot égetni kár még, se dolog nincs, amihez érdemes legyen fogni. Az emberféle ilyenkor csendes pipaszóval ül a padkán, egyik lábát, hol a balt, hol a jobbot, felhúzza maga elejbe, átkapcsolja tételesen két kezivel és hintázza. – Az asszony pedig az ólajtókat csukdossa odakint, avagy fűteni valót kászalít be – míg a gyerekek, kikeresvén a legsötétebb sarkot, az ágy alját, a láda végit: porclán cseréppel üttetnek szikrát. – Ez se más, csak szürenkezés.

De az a legigazibb, amikor így nagy dologidőben lajhogó, huzamos, hetes eső szaggatja meg minduntalan a munkát. A villámló zenebona, az égzengető fergeteg – az más. Az szétszórja, megkergeti az embereket, s hahogy összekerülünk is valahányan némely fa alatt, némely gunyhó, kereszt, vontató, miegyéb enyhiben (mikor, hol) – hirtelenebb esik az egész sor, semhogy szürenkezni ráérnénk. Ahányat csattan, annyiszor felkajáltunk: ejha! Ha úgy-úgy nekizúdul a szakadás, hogy a tallót fölveszi a síkvíz, rámutogatunk: nézd, nézd. Ha meg leüt az isten haragja, a fiataljaink jézusomoznak, az öregcink nenéznek. Szóval az ilyen hamar időmulasztás nem szürenkezés. Mer' az igazi szürenkezéshez unalom kell. Álmos, nyújtózkodó unalom.

Ennél maradjunk tehát, ennél a szemet ölő, kínlódó, füstforma hetes esőnél. Az ember el is menne már haza, de csak nem mén. Egy az, hogy akkor elveszejtí a napszámját, más az, hogy a felhő fel-felszakad, az ég ki-kikékül, néha a nap is clőtetszik.

De nyári napáldozatrul ugyanannyi új sűrűség támad, s ugyanannyi versben megered a köd, a nyirok.

No – ebből lesz az igazi szürenekezés.

Szegényszerű budárember szőlejében, ahol a gazda jó maga is ott tesz-vesz a kötözőkkel, ott ázik-fázik, jobb a szegénység sora, hamarébb megkapja, hogy:

– No, asszonyok, emberek, ne ázkalódjatok, gyertek be a gunyhóba.

Vagy ha az illető ember nem akarná a jót magamagától követni, elkezdünk példálgozni:

– De fene idő, de bolond.

– De olyan vagyok mán, mint aki kendert áztatott.

– De folyik a jókarat a hátamon.

– Úgy nézem: elment onnan hazul a Jézus, szen' Péter meg az eszit járja.

– No, bolond volt, aki reggel megmosdott.

S ha mindazt se akarná elérteni a gazda, valami nyelves városi lány odafordul hozzá nagy, hamis alázattal:

– Ugyan gazduram, legalább kend húzódjon már be, kisárgul a gyolcs inge kendnek tisztára...

Nincs az a gazda, aki erre szemellenzöt ne formálna a kezébül az eget szemlélvén, s azt ne mondaná palástolt szégyennel:

– Biz ennek, halljátok, csakugyan nem lesz egyhama' vége. Gyertek be, emberek, szürenekezzünk...

Úri szőlőben nem úgy van. Ott az esztendős kapás igazlátóskodik, aki tudnivaló, hogy lop, takarít, alszik, mikor maga van, hanem ilyenkor a lelkét kitenné az uráért. Igaz, hogy a napszámossnak a javát fogadja, jó bérit adatja, de semmi kíméletet azután rajta nem tesz.

Valami heten dolgoznak. Két meglett eladó lány, két legény, egy öreges siket asszony: Réczicza Magda, meg Barát Franci a balkeresztény urával: Szabó Flóriával.

Nyolcadik ök, az esztendős kapás: Nagyiván Farkas.

Flóri nem azért fogadódott, hogy kötözzön, Flóri arra való, hogy a kötözők után puttonyozzon, az összeigengetett tőkét permetölje kékkövel. Hanem arra most végképp nem való az idő,

azonmód lemossa az eső a mérget, ahogy rászentülük. Hát csak ott ödöng, hát csak ott élhetetlenkedik Szabó Flóri a kötözők után.

Egyszer csak – össze is néztek amazok, a többiek – azt mondja a kapás neki:

– Eredj be, hé, aludj, vagy akármi, úgyse lesz mán itt ma terád való idő. Eredj be, szürenekezz.

– Az ám – felelte a puttonyos, és bement, hogy ledül.

Hogy szállta meg így a jó lélek a vén lelketlen Nagyivánt, el nem tudták érteni a leázott, elanyátlanodott kötözők. Holott maga örökkön itt lappong a sarkukban (igen mindég a Barát Franci útjában) és ázkolódik, lucskosodik, mikor neki a legnemmuszájabb. Szálas, nekiburjándzott tőkékre ha akadt a fiatal asszony, még segített is neki. Az szabadkozott szelíden:

– Ne bántsa kend, bírom én. Ne bántsa kend, jobb, ha segít Magda néninek.

– Köll is annak segítség. Nincs a határba, aki verset kössön vele.

Csakugyan, a vén siket asszony legelül járt.

Ahogy ott csendeskén osztoznak, chun gyön Flóri nagy szuszakolva s odaáll közibéjük. Egy öreg taposózsákot kötött volt a háttára, a nyaka közé, az nehezen ázik át. Amúgy se az isten szépje szegény, így meg csupa maskara. A kapás ráripakszik:

– No, mi lesz?

Flóri a zsineggel drótozott pipáját szoringatta, nyomkodta összébb, összébb:

– Mi-c? Semmi se...

– Hát?

– Hát kötözni akarok.

– De bolond ember – gondolták amazok.

A kapás szemibe nézett az emberének, nem lehetne-e olvasni benne. Biz abban nem lehetett. Olyan volt, mint a vakablak. Rámordult aztán nagy kölletlenül:

– Nana: hisz azt lehet.

Flóri az ingszakadt könyökének egy esetlen mozdításával kiigazította az asszonyát a pásztábul:

– Eredj be, te, feküdj le, majd én kihajtom az utadot. Száritkozz meg.

Az asszony kiállt a borozdából, akaratos, nagy haját begyúrte a kendője alá, korcba tűzött veleszszoknyáját leeresztette teli lábakásájára.

– Nohát, csak eredj be – mondta neki akkor Nagyiván Farkas is –, majd én is mék mindjárt, adok ki főzeléket, jó lesz, ha máma te főzöl.

– A' jó lesz – biztatta az ura is –, hogy együnk egy kis jót. Eredj, Franci...

Franczi nem ment. Rosszat nézett ki a kapás szemiből, de mer, a napszámra is gondolt, akit meg is csorbíthat, meg is szerezheth Nagyiván Farkas: kiutat keresett.

– Ihol, csak osztán Magda néni ne haragudjon meg; öreg is, hagy menjen, ő úgy is van szegődve. Majd én beállok neki az útjába, kiviszem.

Nagyiván Farkas a torkát köszörülte, szemöldökét ráncolta.

Látta, hogy az asszony neszt fogott, látta, hogy szíre-szóra nem enged – akárhogy köllemetzesse magát neki; megint: elválni se tudott tőle, olyan volt, olyan ingesztelő abban az elázott egy szál szoknyában – azért más szerhez fohászzkodott a kapás.

– Igazság, Franci, igazság. Madga hagy főzön. Hanem gyerünk be mink is mind. Gyertek, gyerünk, szürenkezzünk. Nem embernek való az ilyen kutya idő.

Leste, hogy az enyhe szóra megenyhül-e az asszony nézése.

*

A kötözés jobbára lenne a szőlőnek, ha előbb megessék. De úgy vagyunk vele, hogy csak halasztani muszáj azt mégis aratás utánra, mikor a kettőzők szabadulnak, arra az időre.

No, ha már most kötözésben ilyen szürenkező idővel áld meg bennünket az isten: de kevés ringatás köll, hogy elaludjunk.

Ezek is, ahogy kiürítették a tarhonyás tálat, a fordítottkásás bográcst – ki erre dült, ki arra, s ugyan bólogattak. Hiába volt az is,

hogy megérkezett im Messzi Gyurka, az öreg csősz (a csőszsége, az egész élete nem sokat ér szegénynek, de szóval nagyon tudja) – mondom, az is hasztalan mesél, mesél, csak bólogatnak biz czeek, csak szűnyogolnak.

Úgy, hogy utóbb is kapja magát Messzi Gyurka, fogja, megdögleszti a bujdosó királyfi lovát az elátkozott vár fele útján és elkezdi búcsúztatni veszekedett énekszóval. Olyan hangja nagyon neki, mint mikor fűrészt vágnak, keresztvágó fűrészt.

Arra, igaz, fölérzenek a népek, de csak legunnyasztanak megint. Szabó Flóri meg éppen föl se érez. Sőt, nagyon húzza ama királyfi lovának a bőrét a fagyon: horkolván.

Ahogy a vén kapás a Szabó Flóri hétalvó szentségét kibazsalja, ráhujjant a bujdosó királyfi elesett lovának kántorára:

– Ne óbégass mán, Gyurka, szője be a pókhernyó a gégádot.

Mely kemény szóra mindenki gazábul fölérez – nem szóra, hanem a hangra. Mer’ a szegény, dologgal élő, szófogadásra született ember, akárhogy eltörődött is légyen: ért, hall, vár.

Mondom, a Nagyiván Farkas szavára mindenki fölmozdult.

A vén hegedűs (az utósó mesemondó az én házamban) kioldalgott a sutúházból, elment háladosabb népet keresni, a többiek is, pedig hallották, hogy zuhog odakint az eső (néha így nekivadul) – szedegették a ruháikat magukra. Csak Flóri nem billegette a kisujját se.

– Menünk? – kérdezték amazok.

– Mentek a fenébe – csígatta őket a kapás –, hanem micsoda élnetlenség az, te, Kalára, te, Trézsi, itt töretni az ódalatokat a földdel, mikor ott van a pusztza földön, a tallón, a tavalyi kihányáson a zsupboglya...

Tudta, hogy a két lány után kihúzódik a két legény is. Nem egyszerre, hanem úgy egy kiszvátatva.

Mikor a négy nőtelent kitudta, a siket Réczicza Magdát inti oda, négy-négy téglán fekvő saroglyaágyához, akin heverész.

Jó hangosan sugdos neki:

– Eredj, a második pásztában van az a koránti sárgabarackfa, az érettjit jól lerázta a szél, szedegecsd össze, jó lesz az unokáidnak.

Ingatja fejét a siket asszony, hogy érti, érti, avval fejire borítja a szoknyáját parapléul és kimegyen.

Hárman maradnak idebe' csak.

Kérdi akkor a kapás Barát Francit, mintha nem tudná:

– Alszik az urad, hé, az embered?

Jó sokára felel az asszony:

– Alszik.

– Te is alhatnék vagy, ugye?

Megint meggondolja a feleletjét amaz:

– Nagyon nem. Sose szoktam nappal. Meg nem is tudnék a földön. Hideg.

Csak úgy mondta, mert igaz volt. Semmit se gondolt hozzá. Nagyiván Farkas, az lehet, hogy mást is gondolt, mikor felelé:

– Én pedig odadnám az ágyamat.

– Hát kend hova lesz?

– Én se igen aludhatok világgal... Majd csak úgy elülnék itt a lábadnál...

Aközben felült az ágyon. Lehajolt az ágy lábánál ülő asszonyhoz, aki ott az embere mellett könyökölt. Kezét az asszony vállára nyugosztalta.

– Látod, te, Franci, ugye, tik úgyse vagytok eskübe evvel a Flórrival? Mi?... Nézd, én megesküdnék veled, elvinnélek. Papot, lakodalmat, mindent kibírnék. A sorom is, tudod, nem utolsó. Te, Franci...

Akkor már az asszony térgyeit simogatta, bizserélte.

Hát: abban a szempillantásban csattanás hallatszott – nem égzengés, hanem Barát Franci képen vágta a kapást a másik keze miatt, kivel alányúlt a nyakravaló szörkendőjének. Kajáltás is hallatszott, szidás:

– Vén disznó... Hogy ilyen vén embernek több esze nincs... Hogy a szeme ki nem sül... Vén komisz!

Úgy, hogy a zajra Szabó Flóri megfordult a másik oldalára, úgy aludt tovább.

Uzsonnatájt kiderült az ég, munkába állt az egész had. Mikor a kapás földadta Flórinak a kékköves puttont, azt mondta neki halkkal:

- De fene asszony ez a te asszonyod, te.
- Ez? Ez: az. Mér'?
- Csak...
- Tudom. Az a szeretni való benne, az a fenesség.

A HARMAT FIÚK

Sokáig egyetlenegy gyereke volt Harmat Gábris az apjának, anyjának, féltett, ajnározott, rangosan nevelt gyereke. Mezítlábasok, pöndölöscék, mink, úgy csúfoltuk, hogy "báró" – mivel nyáron is csizmában járt.

Akkor már Kecskeméten parádézó nagy deák volt, mikor hívatlan, váratlan, Gábris után tizenegynéhány esztendőre beköszöntött jme a Péterke, a csöpp. Az öregek szinte röstelték a kicsiny sarnyúvirágot, meg se is írták Gábornak. Az osztán meglehetősen sa-vanyú képpel tapasztalta nyári hazajövet, hogy nini, önála nagyobb úr is van a háznál.

Csóválta a fejét, tanakodott, tűnősködött, hogy talántán nem is igaz, de Péterke az első éhséggel bebizonyította neki, hogy jussos atyjafia. Szoptató édesanyja tanúskodott mellette.

Sose tudott hozzátörödni, sose tudta megszeretni, idegen, költelen koloncnak tekintette.

Ha néha, nagy időváltozásra szólt volna is hozzá, a kicsi nem vette be a kikent, kifent, szokatlan formájú urat. Igazság okáért azt is be köll vallani, hogy amikor Péterke rosszalkodott, nem maradt: a bátyjával ijesztgették:

– Megállj, majd ad Gábris bátyád, ha hazagyön. Így elvisz, úgy elvisz Bécsbe, Budába... A sarkad is hátra köti.

Ilyenformán keveset köllöttek egymásnak, mondom.

II.

Az idő pedig a maga módja szerint múlt, múlt, múladozott. A fiatalja eperfák a ház előtt fölkapnak, kiterjeszkedtek az öregek fölé, míg ezek fogytak, meddültek; minden tavaszon fakadatlan, szárazon maradt egy-egy águk.

Gábris is embernői ember mán, utoljárt tanulja a fiskárosságnak, Péterke fiunk is letette az első egzáméntot. Pufók, agyas, birkos különc lett belüle, a bátyja meg olyan fölmagzott, olyan cinábor.

Az öreg Harmat pedig úgy van, mint a vén eperfák. Rogyik, kussadozik, vesz. Amúgy is olyan szárnyaszegett, olyan zsémbes, tele van panasszal:

– Megeesz az a gyerek. Tisztára megeesz...

Ez a sopánkodásának eleje, vége.

A levélhordót úgy ösmerik már a kutyák, hogy meg se ugatják. Olyan farkat csóvál neki. Csak az öreg morog rá, az öreg Harmat.

– No megest...

És azon olvasatlan veti a levelet a háta mögé a nyáriágyra.

Örzse néni gyön-mén, tiplából, lesi, hogy ugyan felbontja-e hát? Mikor nem állhatja, megkérdi, megkerüli az urát:

– Mit ír Gáborka?

Az öreg vállat von.

– Mit ír? Pénz köll neki. Tudod, hogy pénz köll.

– De' szen még nem is olvasta ked...

– Minek olvassam? Tudod, hogy sohase ír, csak ha megszorul. Tudod...

– Mégiscsak, nézze ked, hátha beteg?

Az ám... Hátha bcteg? És fölbontja a levelet mégis. Izeg-mozog a tusa, fehér bajsza, izzad a homloka, míg olvas. Aztán nem szól egy szót se, soká. Örzse néni se kérdi, hiszen ő ugyan nem tud írást, de látja, tudja, kiérzi az ura orcájából, hogy csakugyan az van a levélben: pénz. Hogy azt kér megint a Gábris.

Nem is azt kérdi már hogy: no? – hanem hogy mire?

– Mire? Tudom is én, hogy mire... Írja, megírja, elszámolja, de azér' tudom is én...

Aztán beviszi a levelet, beteszi a tükör mögé. És nem beszélnek felöle aznap. Csak dül-fül az öreg, csak kötözködik mindenkivel, keresztülmén a szenteken is, ha ki nem térnek neki.

Negyed-, ötödnap okadatlan, szótlán kimén a tanyára, onnan áthajt Csongrádra, ott van estelig, úgy gyön haza. Komoly akkor is még, kedvetlen, de már nem veszekszik. Étél után előveszi nagy-

bugyellárisát, kiszedi belőle, megolvassa a postai recepteket és megszólal:

– No megest több eggyel...

Örzsé néni arra fölkapja az asztalnál a kancsót, avval, hogy: nene, ez a víz nyilván meg is melegedett mán, hozok bele másikat.

S ennek az örve alatt letörüli kint a könnyét, örömének akaratlan harmatját.

III.

Mikor doktor lett Gábris, azt mondta az öreg Harmat:

– No hála istennek... Most mán mink is éppen helyen vagyunk, mint Dorosma. Tudod-e asszony, hogy állunk?

Örzsé néni se tudta, se nem tudta.

– Úgy állunk, lelkem, hogy ami kicsi a te neveden van, az még tiszta. Ami enyim, az mán indulóban van, a lábát is fölemelte. A tanya is, az ugarak is, minden.

A jó asszony, az úr-fias édcsapja mentséget keresett.

– Nene, édcsapja. Hiszen eztán kevesebb is köll; meg csak vissza is térül ami, az, valami.

– Sose!... azt monda Harmat András.

– Ugyan, édcsapja, ne mondja ked. Ehun Péterke, mire kikopik az ittvaló iskolákból, azt mán, nézze ked, Gábris neveli majd...

Megin' avval felclet Harmat András:

– Sose!

Akkor is azt mondta csztendővel utóbb, a halálos ágyán:

– Ne, sose: Pétert oda ne add úrnak. Hogy vénségedre legyen, aki gondod viselje... Ládd-e, ládd-e? Írtatok neki, ugy-c telegrafiroztatok is: mégse gyön... Ládd-e!... Fiam, Péterke fiam: nézd, lelkem gyermekem, ott az örököd, a jussod a tükör megett... Ott... ott...

IV.

Csak a temetés után gyött haza Gábris. Nekitollasodott, hagyott-színű legény volt, peckes, kevély.

Mentegetőzött, hogy így nem gyöhetett, úgy nem. Aztán nem is gondolta, hogy ennyire legyen a dolog. Igazán nem hitte. 'Sz olyan volt édesapám, mint a fába' a csomó...

– Olyan ám, gyermekem, valamikor.

– Tett-e bár valami írást?

Az öreg asszony sírva fakadt, ez a kérdés belenyilamlott úgylis sebes szívébe, fenékig.

– Mirül tett volna, kedves magzatom. Mirül?

A doktor meghökkent.

– Mirül? Hát errül a kis egyetmásunkról.

Akkor meg mintha belemarkoltak volna a szegény asszony lelkébe. Megkeményedett attul a kinkescservtül, föligenyescdett.

– Jól mondod, édes gyermekem, bizony csak egy kis miegymás ez a mi valóságunk immár, egy kis hasztalan miegymás, írás se köllött róla, se nem is köll. Ez a kis házunk van még meg a haleszi szőlő: ami az én nevemen van.

Gábris lesütötte a szemét meg fölvetette.

– Ezt nem tudtam... Aztán, ugye, édes szülém, az isten boldogítsa édesapánkat, mit csinálhatott az utóbbi időben, hogy ennyire jutottunk?

Az öreg asszony keserősége megáradt, kiöntött:

– Mit csinált, fiam, mit csinált? Pazérolt, sárba hajigálta, amit fiatalkorunkban összecéhtünk, összerongyoskodtunk... Elvette az isten az eszit, elvette az enyimet, elvette mindkettőnkét: az üdvőségünket is elherdátuk volna fiam – terád... te végetted.

Aztán leroskadt a másik, aluvó fia mellé, a vacokra.

V.

Édes, jó édesanyám!

Életemnek legnehezebb órájában fordulok szeretetéhez, irgalmához, jóságos szívéhez...

Így kezdődött a Harmat Gábor levele.

Gyónok, édesanyám, mint az Istennek, úgy gyónok... Hozzászoktam a módhoz – édesapám bő keze szoktatott hozzá... Lelkem, édes szülém, akkor se tudtam elszokni a módtól, mikor az ő segítő

két kezét az isten összetette... Loptam: édesanyám!... Még nem tudja senki, még becsülnek, még szeretnek, még tenyéren hordoznak. És házasodnék. Magos ember lánya a lány, kit elgyűrűztem, utána mindjárt is előrehaladok, rangba lépek... Ez az én rettenetes halálom, édesanyám. Mer' íme a hivatalomat át köllene adnom: akkor kitudódik, amit itt meggyóntam... Édesanyám, szabadítson meg! Ajkamig ér a víz...

A szomszéd papucsossal olvastatta el a levelet, mikor a végire értek, megfogta a kezét annak.

– Szomszéd uram: ösmer-e Jézust?

– Hogyne ösmernék, asszonyném.

– Úgy áldja hát meg az a Jézus, ahogy senkinck se szól erről a levélről...

Másnap leterhelte a házat, szőlejét.

(Mégis szeretőiteket többre teszitek az édesanyáitoknál, ti, némely újmódi emberek!)

VI.

A rávaló tavaszon ő írt könyörgő levelet a fiához. Ugyanazon papucsossal íratta.

– Szorítanak, szívem, cselédem, szorongatnak, kamat miatt is, a törlesztésér' is. Mibül fiam? Látod, az isten szándékkodra segített, benne vagy a jó sorban: becsülnek, tisztelnek, megfizetnek, pedig tudod tán, mit tettél, édes vérem? Amakkor...

Avagy elhagyod ezt a kis szegénységet licitálni a fejem fölül? Hát a Péter testvéred kinek a koldusa lesz azután?

Megbocsáss, gyerekem, ha a keserűség így kiszól belülem, de nagyon, nagyon szorítanak.

Szegény katonaöcséd, ládd, hogy megin' arra térjek, ott nyomorog a császár sótalan kenyere: bizony-bizony nincs mivel még az esztendő ünnepnapiját se megédesítenem: temiattad. Holott egyforma édes gyerekeim vagytok mind a ketten.

Jaj... még csak nem is tudja szegény, hogy a háta megett mint kisémmiztük. Az isten bennünket meg ne verjen...

Erre a levélre legyött Harmat Gábris. Nekiereszkedett, kövér, tekintetreméltó úr volt ekkor már.

Nem sokat hímölt-hámolt, a dologra tért hamarost.

– Édes szülém, adósa vagyok, afeül szeretnék rendelkezni.

– Az isten is megáld, aranyom...

– Csakhogy, édesanyám, nézze, szegény ember vagyok. A rang megeszi a módot. Pénzem nincs. Nem mondom, hogy az intert valahogy ki nem bírnam, de mit adóskodjunk: úgy gondoltuk el otthon, hogy édesanyámat fölviisszük. Itt csak sanyarog úgyis, minálunk, az én házamnál első személy lesz.

Az öreg asszony megingott, mint a fa, kinek fogógyökerét éri a fejsze. Hogy? Itt nőtt fel, ebben a házban, az apjárul maradt még rá, arra is az apjárul... Hogy? Ettül is megváljon? De meg Péter! Hisz ez azt illetné már. Ebbe kapaszkodott meg:

– Hát az öcséd, fiam? Hát az öcséd? Rávisz-e a lelked, hogy még ez se legyen az övé, ez a ház, az a kis szöllő? Pedig elveszik... el, a te adósságodba veszik el...

Gábor úr fanyalgott:

– De lelkem, édes szülém, ugye, Péter most katona? Két esztendeje van hátra? No: szerzek én neki akkorra olyan helyet, aki fölérvvel az egész mindenséggel.

– Csak mégis, édes Gábrisunk, jobb szeretném, ha fizetni tudnál, mégis...

A magos úr lecsüggesztette a fejét:

– Nem tudok, nem tudok... Ha csak az életemmel nem...

Az öreg asszony felsóhajtott csüggetegen:

– Legyen hát, ha az isten így rendölte... Hanem Péterre, az öcsédre, édes magzatom, legyen gondod... Én úgyse soká élek.

VII.

Köllemtlen az ilyen öreg asszony a háznál. Annyibul nem rossz, hogy a cselédfélét kordában tartja – hanem hogy az embert magát is folyton szemeli, az már nyűg. A lelkinvalót se igen tartja kötőféken, az alkalmat se nagyon keresi, hogy mikor cressze el:

– Látod-e, Gábor fiam, nem muszáj volna ám ez a nagy élés
Ha egy kicsit összehúzakodnátok, ki tudnád ám te heverni még
most is azt a kis bajt: visszavehetnénk ám még mink azt az én
házamot, azt az én szőlőmet. Az isten is bánja fiam, ezt a dínom-
dánom, mindenféle életet...

Igen, ez köllemetlen.

De ez is csak hagyján, mind hagyján. Hanem a menyivel se-
hogy se tud kidülni a szegény öreg asszony. Csak egyszer, csak
ha egyszer megérdemelte volna tőle azt a szót, hogy "édesanyám"
– túrne. De nem. Az ő neve csak az hogy:

– Hallja...

Vagy ha már így van is, vagy ha már az isten ezt mind rászánta
– legalább azt látná hát, hogy no: egymás közt bár szépen vannak.
De azt se. Eszik egymást, marják, simfölik. Akárhogy nyalakoznak
a világ előtt.

Nem, ezt nem bírja kiszívlelni... Ó, csak az a Péter szabadulna
mán: egy óráig se maradna itt tovább. Nem.

De biz azt se várta be, a Péter szabadulását. Egy istenadta napon
csak összeszedelődzött, elment, le a házaljába, a Tamás bátyjál.oz.
Sírva panaszkodott neki, annak:

– Nem, Tamás, nem nézhettem tovább a gyalázatos életüket...
Szeretőt tart mind a kettő, s csakúgy tudja az egyik, mint a másik...

– Hogy az isten bomlassza meg a dolgukat.

– Úgy azok... Én pedig most már itt maradok, még a Péterem
ki nem szabadul.

– Nono.

VIII.

Másik őszön szabadult meg a gyerek. Erős, piros, helyes legény
volt. Gyalog jött. A cimborái piszkálták is:

– Mi az, komám, te is csak így, az apostolok szekerin? Pedig
a bátyád, aszongyák: kis Krisztus...

Őrült is az anyja neki, félt is tőle. Félt, hogy a szemivel bár,
panaszkodik majd: a ked koldusa vagyok...

De nem. Jó kedve volt, tréfálkozott, bomlott:

– No, édes szülém, istennek hála, csakhogy megin a magam gazdája vagyok. Csakhogy kedem kívül senki se parancsol többet.

Ó, édes gyermekem...

– Hát kennek, Tamás bácsi, köll-e jó béres?

– Kölleni köllene.

– Én meg leszek.

– Nono. Hanem előbb együnk. Mikor ettél tyúkhúslevest?

– Ojjé: valamikor, mikor még az ördög is kisgyerek volt. Étél után azt mondja az ángya:

– Nem úgy lesz az Péter, hanem házasodj meg.

– Én-e?

– Te hát.

– Mire, ángyom?

– A két kezed jóvoltára, édesanyád segedelmire.

Édesanyja csak integetett, igengetett:

– Úgy, fiam, úgy...

– Nincs is mán olyan lány, aki engem ösmer.

– Van olyan, akit mink ösmerünk.

– Az igaz.

– Igaz, öcsém – fontoskodott Eke Tamás –, én kiállom a lakodalmaid, lakással is megsegítelek esztendeig, aztán, amit az isten ad... De azt mán csak én is azt mondom, hogy cselédjé ne légy senkinek. Vergődj, ahogy tudsz, részeskedj, átaljaskodj, de csak azt mégse mondják, rád, hogy nene: gazdalegény-béres.

Valahány hétre megeredt a tudakolódás. Katona Márit kérezték elsőnek: nem ment.

– Jobb is, mer az egész fajtája mind kényes.

Ángyán Katit hamarlották még odaadni.

– Jól van: ebből is lehet érteni.

Lakó Margit ment volna, de van neki, szegénynek, egy csollák néncje, hús esztendőn fölül hát úgy illik, hogy előbb azt vinnék el...

– No, csak hadd várjon Lakó Margit.

Végül Kispál Örzse hozzá is ment Harmat Péterhez, igaz, hogy a jussa mindössze egy fiastchén, de a Péteré meg csak egy csomó írás, egy csomó póstarecept – hát jól van ez így, ahogy van.

Azt is, a tehenet eladták, árendáltak az árán két köblös búza-

földet, egy köblöset kukorica alá: élni meg éltek, ahogy tudtak. Eleven ember volt Harmat Péter, ki tudta nézni, hun, mikor van keresnivaló, télen se hevert sohase: rőzsét vágott, nádat kaszált, jéget halászott, sose volt semmi nélkül.

Azonközben megösmerte a feleségét, hogy az jó; az is őtet, hogy nem rossz – és megszerették egymást. Mer' a paraszti szeretet aztán köt meg igazán, az esküvő után, de tart is egész a cirkumdedérumig...

A népszínművek pedig hazudnak.

A DOHÁNYOS

Nincs a kerek esztendőnek ennél csúfabb ideje, mint ez a se ős, se tél, mint ez a nyirkos, lucskos, lapatos advent. A járt út: feneketlen habarcs; a talló, az ugar: mehetnék szurok; a gyep is úgy teleivódott vízzel, hogy minden lépésedre fölfakad, s amikor azt cuppogja: "csin, csen", akkor nyel el fél lábszárig.

Azért örüljön, akit se törvény, se hallomás, se keresztelő s egyéb kényszerű parancssólat útra nem erősít. Örüljön a jászlon válogató barom is – örüljön minden külső mezei állat, hogy kazalfenekbe, sövény nyhibe, part oldalába elhúzódhatott.

Aminthogy el is húzódott minden arravaló, bölcs állat, csak az istenadta nyúl, a gyámoltalan, csak az csatangol le-föl, éhen, fázva, üldöztetve, magányosan – és a dohányosember, ez a másik kergetett vad, ez a védetlenebb, ez az ótalanabb.

Mert a nyúlnak ámbár éjszakája van, amikor jóllakhatik, amikor vackot vet. A dohányost hajszolják éjjel-nappal. A nyúlra van kalendárjomos tilalom – a dohányosemberre nincs. Hogy nyulat lőj: meg kell amiatt adóznod, hogy dohányosembert fogj: jutalmad jár utána.

Am ne félj. Ahogy sűrűbb-sűrűbb hálót vet finánci tudomány neki, azonképp lesz az ő fufangja művészetté. Segít neki a mi szűzdohányra vágyakozó tradíciónk is.

Akurát a csöszök: amíg bizakodtak bennük, addig csak loptak. (Szabad lopás: fele csöszbér.) Most, mikor – hogy kezem ügyibe eső példát vegyek – avval akarnak a dinnyecsöszön kifogni, hogy az eleje dinnyét megszámozza, megbetűzi a gazda, a csösz viszont avval ártatlankodik, hogy édes uram, a Krisztus látja, nem lesz itt még két hét múlva se érett dinnye. Sok a felhő, kevés a harmat... Ámbár mihent érett lesz, beüzenek. Holott már akkor, mikor a gazda bebetűzte, érett volt fele. Le is szedte azt a csösz másnap,

s az illető számot rákőrmölte az új kötésre, mely új kötés úgy nő, hogy egy nap, két nap elhagyja az öregjít.

Így van a dohányos is.

Ha révet, vámot, minden embernek való utat eláll a finánc, ha minden hídnak odaül a karfájára, akkor a dohányos is, igen (az időt is a leggonoszabbat keresvén), utat vesz a ragadós ugaron, clázott, ragadós szántáson, kifog a hídon avval, hogy megladikolja a vizet, ahol legsodrósabb, átcsáklyál a jégen, ahol legszakadósabb, szóval az eső, a sár, a szél, a hideg, a köd, a hullámlás: azok a pártfogói, és a sötétség, és a halálveszedelem.

Végső reménysége pedig a szegénység. Ha megfogják is, no, ha megfogják: mit vesznek rajta? Elveszik a portékáját: a többit, a srófot leüli. Tartják: kilökkik. Kezdi újra.

Ha egyszer a maga adózott falujába bevergődhet, azontúl hasztalan keresik. Széthányhatja a finánc az egész kis árendás házát, az egész kis mindenségét: még csak szagot se talál. Hamar is végezhet a finánc, mivel az egész hajlék csak a kis pítar, csak a kis ház: mégis haszontalan hányja szét az ágyat, a vacskot, hasztalan bújlik be a kemencébe, nincs ott egyéb, csak pernye; avval se lesz okosabb, ha a földbe szurkálja a panganétjét: semmi, semmi...

Az az egész, hogy a kamra meg a pítar közt kettős a fal... Csak-hogy azt nincs az az isten finánca, aki kiszámítsa. Ész köllene ahhoz meg erő.

Mondom, mikor a dohányosember otthon van, akkor mán úr. Ott van az asztalán a jól fölabbajgatott hármás trafik a császár zacskójában (a maga papirosában), abból tölt, arra gyújt, úgy biztatja a fogtomfogó fináncot:

– Úgy, urak, úgy. Csak jól fölboldogassák azt az ágyat. Mink is jobb szeretünk a puhán fekönni, de nem érünk rá fölrazni, csak néha.

Az a bolond azonban mostanság, az a komiszság, hogy a finánc rendesen előre kiegyesül a kukással, a dohánykertésszel. Mer' az a fináncnak is jó, a kertésznek is. A kertésznek a finánc miatt, a fináncnak, szegénynek, a kereset végett. Annyi becsület, igaz, van a kukásban mégis, hogy néven nem nevezi meg az embert, akinek dohányt adott, csak úgy a jegyit árulja el és a hovavalóságát:

az a vernyeges széntai, az a görbe kanizsai, az a félszemű martonosi – és úgy tovább.

A többi pedig így megyen:

Mikor Agár Jóska fölpakol, mikor a kertészházbul kilép: mindjárt a tanya sarkán félrevág. Még az udvarrul kivczető kocsiutat is elkerüli. Azon túl is, amerről schon egy ablak nem világít, amerről egy kutyavakkantás nem hallik: arra tart. Neki, szántáson, vetésen, zsombón, az úttalan rétnek, neki a gubigödrös Tisza-szélnek.

A sündisznózsírral íratott szűrdarab, kivél a bocskorát bepólyálta: elveszi a lába dübögését s nem hágy nyomot. Csak a rét lecsonkolt fűzfái, ha szemük volna, azok vallhatnának reá.

Néha elalszik a pipája. Akkor fél órát is eltapogat, még lyukas fára lel, kinek az odvában rágyújthat, fejére húzván az átalvetője száját is, hogy egy árulkodó sugár se szökjön el a masinája tüzeből, holott tudván tudja, hogy lesik a császár csúfjai.

Szanádon alul van egy kis keskeny szakadék, a bánáti erek ott folynak a Tiszába. Azoknak a csergése után tájékozódik Agár Jóska, s mikor a szakadást eléri, terhestül, mindenestül lecsúszik a gát vízi oldalán. Sötéthez szokott szeme mindjárt észreveszi a szakadékba kötött ladikot. Cövekjére szalmacsóva van kötve, mi azt jelenti, hogy baj nincs. Meg azt, hogy: hagyd itt a rév-pénzt, félkötél dohány képiben.

Jóska beugrik a ladikba, aztán evedz. Fenc kásás, reszelős hangja van, de azért danol, danolja hogy:

*Nincs is annál vigályosabb élet,
Amik kis lány halászlegényt szeret;
Halászlegény kiköti csónakját,
Furró csókera várja a badját.*

Közben előveszi a ladikba eleve odakészített puttyogtatót és puttyogtat, de olyan akurátosan, mintha halász lett volna minden nemzetsége.

Mikor partot ér, kicöveköl egy varsát, folyvást danolgatva, aztán a part mentén csákllyáz lefelé...

Persze, hogy a finánc is huncut. Aszerint lopózik az is alább,

alább, alább, ahogy az evedző cuppogását hallja. Ketten vannak, egy öregebb, kitanultabb meg egy gyerekforma, újanc.

Mikor Agár Jóska a népkert sarkánál kiköt, bekiált a lejjebb sötétlő fatelep csőszének:

– Hajhó! Hé! Márton bácsi... Kikötöttem a ladikot. Vigyázzon kend rá reggelig. Bemék édesanyámhó fehér ruháér! Jó éjszaka! adjon isten!

A kis finánc akkor odaszól a társához:

– Bolondság... Valami éhetetlen halász... Fogadni mernék, hogy még csak nem is pipás. Ha az volna, nem óbégatott volna úgy az egész vízen.

Az öregebb visszasúgott:

– Sose lesz magából szemlész, édes barátom.

A csónakos fölkatyog a töltésre, lógazza le-föl a kezeit, azt jeleltvén a motollálásával:

– Semmi, semmi... semmi, semmi...

Az újdon finánc összerázkódik.

– Gyerünk haza, Montág úr – fázok.

Montág úr pedig leheveredett a lucskos, cigányharmatos fűbe.

– Feküdjön le, barátom, jó sütős, éppen a gyp.

– De kérem, valami egyszerű a dolog. Ha maga csakugyan azt hiszi, hogy ez a mi emberünk, hát gyerünk, kérem, ott kell a dohánynak lenni a ladikon. Még majd beviszi a facsős, aztán föl-fújhatjuk...

A fővigyázó úgy tett, mintha alunnék. A szegény kis másik oda-kukorodott hát mellé – nézte, nézte, hogy villog a víz, hogy bűg, hogy hí: gycere, fiam, elringatlak, gycere, anyád siratottja, elaltatlak...

Addig kénytelenkedett, álmodozott az istenadta, hogy egyszer csak látja ám, hogy nini: az az ember visszagyött, ahon mén föl a gátra, ahun ereszkedik le vissza a másik oldalra. Oldalba bökte szűnyogoló társát:

– Fővigyázó úr, kérem...

Az a fejét se emelte föl.

– No?...

– Az az ember visszagyött.

– Igenis...

– De uram, hát gyertünk, lepjük meg.

– Nana. Ráértünk.

(Bajos volna valakit a vízen lepni meg.)

– De kérem, már a zsákot is kihúzta a csónakbul.

– Tudom... látom.

A fiú nekitüzesedett:

– Dehogy látja, a teremtésit... Maga paklizik... Nézze, már viszi.

Arra Montág úr négykézláb állt és elkezdett mászni. Úgy súgta vissza:

– Maga maradjon itt. Én átcsúszok a töltés másik oldalára, elejbe. Ha rászólok, hogy megállj, maga csettentsen a puskájával. De ne sírjon...

Mikor Agár Jóska kinézte, hogy jobb felül is tűz, bal felül is veszedelem, hát igenis, megállt. Pillanatra ugyan az villámlott föl az esziben, hogy elhagyítja a zsákot és megszalad; de a másik pillanatban okosabbat gondolt. Ördög vágja le az élheterlen népit, hátha csakugyan lő: ez volt a fele gondolatja. De meg akkor odalesz a dohányom – az volt a másik fele.

Tchát megállott.

– Mit viszöl?

– Dohányt, fene bele. A bolond is tudhatná.

Már akkor a két karját is fogták kétfelül.

– Hogy hínak? Ki vagy?

– Kutyafogja Jóska.

A fővigyázó megrázta:

– Rendin beszélj, kutya, vagy keresztülszúrlak.

– Nene – csitította a dohányos – ,hisz ahogy én tudom magának a szavai után, hogy maga a Montág, maga is felérhetné, hogy én meg Agár Jóska vagyok, a vernyeges. Emez a másik úr meg nyilván még csak ifiúr, mer' hallgat,... Más valami bajuk van-e az uraknak?

Persze hogy van:

– Kinek viszed?

– Mit?

A dohányt.

– Kinek? Úgy nézem, hogy ilyenformásan maguknak... Ellenben ne sokat faggassanak az urak, mer' úgy elhagyítom, teremtuccse, ezt a zsákot, mint a ménkü. Aztán vihetik édes maguk annak, akinek akarják.

A kis finánc a puskáját csettegette.

– Sose rongálja az úr azt a szerszámot, hisz az se a magáé... Osztán ne féljen, nem ijedek ám én meg olyan könnyesen. Láttam én már fán bagót...

A finánckaszárnya a nagyutcán van, közel a hídhoz. Mikor a kapujába értek, azt mondja Agár Jóska az embereinek:

– Tudják, mit, az urak? Ha régen nem hallottak okos szót úgyis, hát én mondanék egyet. Nézzék: igaz, hogy ez a dohány a maguké lesz, de maguk ebből mégse pénzölhetnek. Engem becsuknak, leülöm, amire büntetnek, mer semmim sincs: az maguknak megint csak nem haszon. No: felgondoltam a sort, megmondom, kinek viszem ezt az istenverte dohányt. Ösmerik-e Ágó Kelelent?

Montág úr eleresztette a kapucsengő fogóját.

– Szív szerint beszélsz, te, ember?

– Teljesen szívem szerint. Lássák, most engem oda, Ágó Kelelenhöz elkísértenek. Én bemék, megkapom a megillető kis pénzecskeket, maguk nyomon bemennek utánam, ott találják a kész hasznót az asztalra terítve.

Mentek, szótlantul. Kiki a maga hasznát számolgatta. A fiók finánc se fázott már.

Sarokház volt az Ágóé, fordított, két utcára szolgáló. Udvarsó szobájában égett még a világ.

– Főnt van az öreg, vár – súgta Agár Jóska.

Aztán a terhét letette, s belépett a kapu tetején, kirekeszölte a kis ajtót.

– Az urak várjanak itt... Vagy, igen, győjjenek be a gangba, jobb lesz. Végzek én mindjárt, aztán csak: sutty, be utánam...

Ágó Kelemen (szentes, kalendárjombúvó ember) olvasgatott. S ugyan nagyot nézett, ugyan fölriadt, mikor Agár Jóska belépett.

– Mit akarsz?

Jóska fölfohászkozott:

– Bátya, hiba van, bajba estem, megfogtak a fináncok, itt les-

nek odaki. Azt mondtam nekik, hogy kennek hozom ezt a takarmányt. Kérem az isten haláláért kedet, hagyítsa ked ki az ablakon, aztán hagy keressék hiszen ked úgyse pipás... Kennek is csak a lelke örülhet, ha majd a fene reszeli őket...

Nagyot nézett Ágó Kelemen, nagyot nevetett (ritkán szokott pedig), aztán csak se szó, se beszéd, becipelte a nehéz átalvetőt a belső házba és kieresztette az ablakon. Mikor visszagyött, akkor mondta aztán:

– Tenálad is akasztottak már föl jobbat, te Jóska. Hanem azt a Sándor fiadat hozzám szegődtesd újkor, hallod-e.

– Ahogy akarja ked, úgy fogadja ked meg; az isten is megverne, ha sokat alkudnék keddel...

Kint a tornácon odasügött Montág úrnak:

– Csak sebesen, még el nem rejtik...

Az utcán oszt hányta, vetette, igazgatta a zsákot a hátán, mint afféle ráérő ember, hogy miképp állna jobban. Nem is nagyon sietett vele, mégis idejekorán betudta ama két fal közé.

*

Mikor éjfélközben éktelen káromkodással fölverték a fináncok, csakúgy foghegyen szólta ki nekik, az ablakon által:

– Eltiszttuljatok innen, ebadta, komisz emberei. Nem tudjátok, hogy mikor így éjszakának idején a becsületes ember házára rátörtök, annak farka is lehet? Hogy nyissam ki az ajtót? Nyissa ki a kutya. Hozzatok városemberit, kisbíró, dobost, akármit, majd annak kinyitom... Mi hatalmatok van tinektek csak így, magatoknak? Tán nem tudom én a törvényt, azt tudjátok? Alól!

Azzal elfújta a lámpát.

Azok elszégyenkeztek. Egész úton nem szólta egyik se egy szót se, pedig a kicsinek ugyan feszigette az oldalát a kérdés:

– Ugye, Montág úr, hát magából mikor lesz szemlélsz?

A VÉN GAZEMBER

I.

Néven ha nevezi valaki Bartos Érámot, igencsak azt is hozzáteszi, hogy a vén gazember. Ösnemzetből való juhászember különben, erősfájú, nyakas és módfelett ragadós kezű. Innét van, hogy valahányszor új embert kapnak a zsandárok, azt mindjárt az első napokban kivezeti olyik társa a Bartos cserényihez és bemutatja neki az öreg juhászt.

– No, nézd, ez a vén gazember.

– Jeles figura.

– Az. Majd megösmered.

Éráam hallatlanná teszi a kisebbítő szóbeszédet, szelídeden, békésen, majd betegformán invitálja az urakat egy kis pihenésre.

– Tessenek. Tudom, elfáradtak.

Aztán köhög, krárog, fülákol.

– Jáj, uraimék, megöl ez a kutya kelevény, megfojt.

Az öregebb zsandár, az ösmerős, elkáromkodja magát.

– A vén huncut Pilátusát kennek, de vén akasztófára való kend csakugyan. Nincs kennek a kerck ég alatt semmi baja se.

Bartos Éráam még összébb kussad, olyan elesettül lógatja minden tetemét, mintha úgy volna csak ímmel-ámmal, kócmdzaggal összekötözve. A nyelve akadozik, a szava reszket.

– Én érzem azt, urak, én tudom, én érzem. Ehun az ágason most is ez a fél birge, bevinném a szegény asszonyomnak, de nincs, nézzék, egy szem jártányi erőm.

– Azt is lopta ked, ugye, ezt a birkát.

A vén gazember fölegyenesíti a nyakát:

– Hallja? Olyat nekem ne mondogasson.

– Ne-e?

– Ne. Mer’ megmotozott szegény jószág, nézze. Ahun lóg a dör-gőlőfán a bőre, ott a gazdám billege is rajta, a farán.

– Nono, hiszen elszíveli azt az a bőr.

Éráam leül az urak clé a földre, lábaira csavarintja a subája két szárnyát, fejét is behúzza fülig.

– Megin’ kilel a hideg. Mán érzem, ahogy meg-megborzongat. Nem húzom ki ezt a telet, meglássák.

Az új zsandár azt mondta menőben a kísézőjének:

– Te, hisz ez egy vén, kehes dög, kész eleven nyavalya. Az elnevette magát:

– Nana. Úgy törí szét a vasbékót, mint a perecet, úgy állja a ve-rést, mint a kőszikla. És fogadni mernék, hogy még az éjszaka lop.

II.

Másnap virradóra elveszett a jegyző tanyájáru az a nagyfajta két birka, kiket drága pénzen, úgyis kegyelemképpen kapott a szele-vényi uraságtul. Remekszép két állat volt, olyanok, mint egy-egy hathetes bornyú, kajla fülűek, selyemszörűek, megcsodálni való, igazi magállatok. Egyik kos, a másik canga.

Mocskos, gyalázatos idő volt azon az éjszakán, csett is, fújt is, semmi csodálkozni való se volt rajta, hahogy kint a járáson szakít-ják vala ki őket a háromszázas anyafalkából, de nem, hanem a ta-nyáru vitték el, bentrül, a pajtából, öt-hat béres, kilenc őrálló kutya ellenére.

A jegyző dühöngött. Majd megette a cselédjeit.

– Tik adtátok, kutyák, kézhez, valamelyőtök. Tik, mondom. Nincs az a cégéres gazember, aki tenálatok nélkül az én tanyámat föl merje verni.

Elüzent a zsandárokért.

– Fogják az urak fogtomra mind, valamennyit, a cselédemet. Köztük kell lenni a bitangnak, aki kézhöz adta. Csak semmi irga-lom, urak!... Magam a község embereivel sorra veszem a határ minden szárnyékját, szétszedtem, összetörtem, megásatom, de meg

köll a jószágomnak lenni, ha élve, ha nyúzva. Az urakra bízom a szomszéd járásokat, az adait, a topolyait.

– Arra keveset is számítsunk, uram – mondta a zsandár szakszvezető –, hogy élve megkerítsük, se tartani nem szokás az ilyen jeles jószágot, se cladni nem lehet, hanem azt fogadom, hogy a tettest előállítom.

III.

A jegyző cselédjeivel nem mentek semmire. Mind otthon voltak, mind egytül-egyig együtt a béresházban; ki morzsolt, ki kallantyúzott, ki csak gyalog beszélgetett, s amikor tizenegyedfél óraker kimentek, hogy majd letakarodnak, akkor mán megvolt a hiba. Összeválogatott, jóra való népek voltak mind, még csak olyan se akadt köztük, aki netántán a másikat gyanúsítani merete volna.

A jegyző is hasztalan tett tüvé minden szárnyéket, minden állást, minden juhásztanyát: semmi, semmi.

Bartos Érámot még a subájából is kifordította, hogy az alatt nem rejteget-e valami jelt. A vén ember nyögött, didergett.

– Ha a kutyája beteg az úrnak, avval se kék, hogy így bánjon.... Juj.... juj. Kifagy a lélek belülem.

A jegyző megszánta a tehetetlenül tápázkodó, kecmergő vén embert, kivett a zsebiből egy ezüst forintot és odaadta neki:

– Ne, te, vén gazember, hozass rajta egy kis becsületes pálinkát, idd meg egy kanál fej paprikával, majd kibújik belőled az ördög.

És ment tovább, keresni, kutatni, hasztalanul.

IV.

Az a kis tömzsi, szöke zsandár, aki azt mondta tegnap az új pajtásának, hogy a vén gazember még az éjszaka lopni fog, nem volt részes a kutatásban. Otthon léniázgatott, körmölgetett, szidván a belügyminiszternek a mindenféle könyörgőjét. Nem állt kezire sehogy a belső munka. Menni, kutatni, ázni-fázni jobb szeretett

sokkal. Káromkodott mindodáig, még a szakaszvezető haza nem ért a birkakeresésből az őrzéssel. Akkor oszt azok kezdték rá.

Mikor legjobban szidakoztak a nagy hiábavalóságon, hogy még csak egy árva nyom, a nem sok, annyira se akadtak, megszólal csendesén a kis szőke zsandár:

– Látjátok, és én, aki a szobából se mozdultam ki reggel óta, én nyomon vagyok. Annyira, hogy fogadást tennék rá: tudom, ki a tettes?

– Ki?

– A vén gazember, a Bartos.

Azok a nyakukat csavargatták köletlenül.

– Á, persze. Hetvenhétféle hideg leli egyszerre.

– Nohát, én nem bánom, ha százhetvenhétféle fene eszi is, mégis ő volt.

– Aztán miről gondolod?

– Csak éppen arról, hogy ilyen nagyon rajtaesett a hideglelés...

V.

Irgalmatlan sötét volt. Az eső zuhogott, a szél bögött. Se tűz, se kutyaugatás, semmi, ami az embert vezetné az úttalan mezőn.

– Nem értem – mondja a fiatal zsandárlegény a társának –, mi a nehézség ütött mihozzánk, hogy ilyen istentagadó időben, ilyen bolond éjszaka kölljön azt a döglődő vén juhászt meglátogatnunk. Utóvégre, ha te olyan erősen rágyanakszol, bevihettük volna nappal is... Ett volna meg a fene minden juhászt, birgéstül, jegyzőstül, mindenestől...

A kis szőke türtőztette az új fiút:

– Csak csínján. Majd megtudod, hogy mér köll nekünk éppen most idegyönnünk. Mindjárt megtudod.

Mindjárt éppen nem tudta meg, hanem úgy egy óra múlva nagyon megtudta.

Megtudta, hogy íme, a vén gazember, aki délután, mikor itt jártak, félhalott volt: nincs itt a szárnyéknál. Bement, úgy magyarázza az álmos bojtárgyerek, a faluba, a feleségihez.

- Hát nem leli mán a hideg?
- Tudom is én.... mi sorom nekem hozzá?

Az új zsandárlegény rágyújtott, s a gyújtója tüznél egész közelről belenézett a vezetője arcába:

- Hallod-e, Bardócz, mi voltál te azelőtt?

A kis szőke elmosolyodott.

- Én, pajtás, ami voltam, az voltam, hanem az édesapám juhász volt...

VI.

Egy ingben, gatyában, a kis padkán ült Bartos Éráam és pipált mikor az ablakot megszőrgették:

- Nyisd ki, vén gazember.

Megösmerte a szőke zsandár hangját, egyszerre tisztában volt a helyzettel. Nem is tette egy pillanatig se tovább, hogy beteg, egyencsen, mint a szálfá, úgy állt meg a zsandárok előtt. (De meg az asszony előtt szégyellt volna is megalázkodni.)

- Mi köll az uraknak?
- Te köllcsz, vén gazember, készülj.
- Én köllök? Készüljek? 'Sz itthon vagyok.

Bardócz kézbe kapta a puskáját.

- Ne felcsölj, különben így hajtalak el, ahogy vagy... A jegyző birgéit te emésztetted el, vén cinkos... Egy, kettő! Alól!

A juhászné leborult a zsandár elé:

- Urak, édes jó urak, ne bántsák, nem igaz, ne, ne, ne...

A kis szőke odább billentette az asszonyt a térgyével.

- Eredj. Ettél belüle te is.

Bartos Éráam fölördított:

- Ne bántsod az asszonyomat, kutya. Add rám azt a peracet, aztán gyerünk, hajsatok, nyúzzatok, tegyetek nyomorékká - az a mesterségetek. De nem vallok, kutya. Annyi istenetek nincs...

A másik zsandár, az új, arcul ütötte a juhászt. Az nagyot köpött azt mondta:

- Te, béka... te... Hát te is ember vagy?

VII.

Se verés, se éhség, se szomjúság, se semmi neme annak a raffinált testi kínzásnak, melynek annyi jegyét láttam pásztoemberek, cselédnépek tetemén: nem bírta Érámot vallomásra.

– Tehetetlen, nyomorult beteg ember voltam én akkor, ha akartam volna se lophattam volna...

A kiizzadt zsandárlegény ökölbe szorított ujjai ropogtak a dühtől.

– De másnap estére meggyógyultál, hazamentél a feleségedhöz, kutya. Egészséges lettél, mint a disznó.

A juhász hörgött:

– A hideg nem olyan, mint más betegség...

Aztán elesett.

Így ment ez ötödnapig. Akkor kilökték. Mikor a zsandárkaszárnnyátul befordult a templomutcának, szembe hozott vele az őrjárat egy másik szegény juhászembert, szegrül-végrül atyjafiát: Farbaki Vendelt. Érám félrekapta a fejét, rá ne ösmerjen amaz. Félt a szemibe nézni, hisz tudván, tudta hogy az az ember ártatlan.

VIII.

Étel, ital, egy mozdulás nélkül aludt másnap délig. Akkor is valami keserves, valami idegen sírásra érzett föl. Föl akart ülni, de csak a fejét bírta fölemelni, úgy össze volt törve minden porci-kája.

Az a síró asszony pedig a Farbaki Vendel felesége volt.

– Gyere idább, Mári – mondta neki –, nem bírok, nézd, fölkelni. Mér' gyüttél?

Az asszony odaült az ágy elé.

– Sógor, arra a nagyhatalmu úristenre kérem kedet: részes-e az én istenadta uram ebben az esetben?

Bartos a fejét ingatta:

– Nem, nem.

– Nohát akkor, nézze ked, sógor, az én uram meg tudja, hogy

ked nem tiszta, hogy ked volt – hisz jól van, az szent, hogy az én uram kedet el nem árulja –, de sógor, megint csak a Krisztus kínszenvedéseire kérem kedet: van kennek lelke, hogy azt az ártatlan embert nyúzassa ked?

Mintha a tagjai szét akartak volna hullani, mikor fölült, de azért fölült a juhász erre.

– Mi az? Hogy én loptam? Hogy én loptam el, én? Ki mondta? Az urad mondta?

A szegény asszony megijedt, szabadkozott:

– Nene, sógor, hisz nem úgy mondtam én, sógor. Csak ahogy az uram mondta, szegény. Hisz az se úgy mondta, hogy ked vitte el. Nem, sógor, nem úgy mondta, hanem csak, hogy ked tud felüle... Úgy, olyanformán.

– No, hát tudok felüle. Itt van, tudj te is: én loptam el azt a két döögöt. Én, hallod. Én. Hanem ha a te urad ezt a te szádra, asszony-szájra kötötte, hát hagy rohadjon érte ott, ahun van...

Farbakiné, az isten adta, máig se tudja, hogy ért akkor haza.

IX.

Délután valami vén asszony megkente, meghúzogatta az Érámm tetemet, s estenden már talpon volt. Csak úgy lézengett még, de nagyon húzta, vont a szíve ki a szárnyékhöz, ki a jószág mellé.

Ahogy a Farbaki Vendel háza elé ért, annak a kisírt szemű két kis fia kinnt állt a kapuban, összefogózkodva. Megszólították:

– Érámm bácsi, nem látta ked édesapámat? Küldje kend haza, mer' meghal édesanyám végette.

Belülről, az eresz alul kihallatszott az asszony bűgő sírása.

A juhász nem felelt a gyerekek kérdésre, de megállt. Állt, állt egy darabig, aztán visszafordult, s hogy a maga háza előtt elmennie ne kölljön, átvádolt egy kerítetlen udvaron a szűrszabó utcára, úgy föl a községházának.

Este volt már, a kisbíró éppen lámpát akart gyújtani a törvényház előtt a tornácon, mikor a juhászt meglátta.

– Hát ked mit keres itt ilyenkor?

A juhász leült a bajos emberek padjára.

– Eredj, öcsém, hídd át a jegyző urat. Mondd meg neki, hogy itt van az az ember, aki elvitte a magbirtégeit. Eredj, öcsém, eredj. Ne félj, nem szökök el...